

Kántor Lajos

F – elszámolás

Lányregény – János jelenéseivel (cetlikkel széttörödelve)

20. század vége

1.

Most nagyon meg vagyok keseredve, kedves János! Mitől? Magam sem tudom. Talán a nincstelenség kavart meg ennyire. Az a tény, hogy semmi biztonságot nem érzek sem magamban, sem magam körül. Ne haragudj, hogy néha úgy elsírom magam, de ez is kell. Anyámnak, testvéreimnek már nem sírhatok, mert már rég nagyon távol kerültünk egymástól. Barátaim meg közelemben nincsenek, olyanok, akik ne kárörvendve vennék tudomásul álmatlanságaim, éjszakai nyugtalanságaim igazi okát. Nagyon nehezen tudom ezeket a dolgokat magamnak is megvallani, próbálom nagyvonalúan kezelni, de amikor belegondolok, hogy még csak reménykedni sem merhetek abban, hogy valaha jobb is lehet, s amikor már a kis csodák bekövetkeztében is kételkedve bízom, akkor szakad minden gyeplő, s nem vagyok képes tartani magam.

Ez az érzés szorongat már hosszú napok óta. Érzem, valamit elveszíték örökre, visszaszerezhetetlenül. S nem tudom, mit tegyek. Vajon megértesz-e?

Istenem, add meg nekem, hogy szeressem... az embereket! Ilyen imát még nem mondtam sosem.

Egyfolytában bocsánatkéréssel fordulok hozzád...

2.

Ez nem verseskönyv: asszociációim hálószerkezte.

Költészetben szegényen nincsen: akár a születés, akár a halál, oly szegénytelen a líra. (És a próza?)

Kiábrándító józansággal

Szerelmesek szép, meztelen, súlytalan ünnepeit kívánom neked is, világ.

Az egész líra a lábujjgyezetektől való félelem irodalma.

Ködben a jó szándék is halálos.

(Az idézet sor független attól, hogy nevezettek [Páskándi Géza, Kenéz Ferenc, Szilágyi Domokos, Saszet Géza] szerepelnek-e vagy sem – fiatal halottakként vagy még élőkként, utóbbiak természetesen nem – az *Így szerettek ők* című irodalmi antológiában.)

3.

Megsárgult cetlikről másolja át ezeket a sorokat. Költőkét. Ő nem lett költő, ő csak újraolvasó. Voltak költőbarátai. Évtizedek távolából rímelnék egymásra a gondolatok. És valahonnan, cetliközelből, előkerülnek levelek is. Érdekesen keveredik próza és versmondát. Vajon miféle jelenések könyve kínálja itt magát? János jelenései? Valamiféle elszámolás? Vagy inkább F-fel? Felszámolás?

4.

Népnevelő? Pedagógus? – Hülye frázisok! Megdicsérnek azért, mert okos nő vagyok – kit érdekel, ha sehol sem lelem otthonomat? „Jaj istenem a világ / kinek szoros kinek tág / jaj, de szoros a világ / csontig hatol velőt vág / hogy kitágul a világ / ha egyszer jobb időt lát.” ... „allegro-barbaro-jelen, / polifón álom, ó, jövő, / rezdülj végig...” stb. stb.

Sötét utcák – sötét éjszakák. S belevetem magam a sötétségbe. S jó – jó a sötétség, a kitapogathatatlan utak sara. Megyek, bolyongok az éjszakában, az éjszakáknak. Jaj be szoros a világ... s mit érnek élményeim, kedves János, ha az éjszakával sem tudom megosztani? Az út közepén bóklászok, botorkálok – s a hirtelen felgyúló villanyfényre megébredek. Néha nagyon fáj ez a sötétség, ami körülvesz. Tudom, a végsőig megélt helyzetek elriasztják az embereket. De lehet, nem az én kódrendszeremben van a hiba, hanem másokéban. Tehetek-e róla, ha másként értékelem a világot, mint ahogy tanították nekem sok évtizeden keresztül? A ránk erőszakolt racionalitás uralja érzéseinket, s ez képtelenségeket szül. Ha az ókori athéni életet élném, bizonyára szónok is válhatott volna belőlem. De így!? Megmaradok hatalmas semmiként a jövő profétájának.

Kedves János, így keverednek ki világos éjszakáim. Már csak a hordár szerepét vállalhatom, a hordárét, aki magában cipel minden szennyet, megalázottságot... Addig mondogatják, amíg el is hiszem, hogy az egyedüllét nem természetes állapot, nem szabad így élni. Lehet. Egy biztos: ha szerencsésen megúszom ezt a pillanatnyi állapotomat, radikálisan változtatni fogok életvitelemem. Mit, hogy fogok tenni, nem tudom, de nem bírom ezt így sokáig. Nagyon léhán élem az életem, az egyszer biztos. Azt sem tudom komolyan vállalni, amiben benne vagyok... Szükségem van egy kézszorításra, hogy ne zuhanjak. Nem tudja semmi sem pótolni a hiányt, még a legerősebben működő fantázia sem, s az a rengeteg pótcselekvés, amivel próbálom a hiányokat bestopponni.

És most visszajött a tél, kedves János, s bennem újra megült a csend s a rideg-ség. Tényleg sosem lesz tavasz. A múlt héten saját felolvasásommal próbáltam feloldani a külvilág feszültségeit. Sikertelenül is ideig-óráig úgy érzekelnem a külső történéseket, mint amik nem érdekelnek. De annyi!

... Nyilván csak az önmagam távolodásait tudom érzékelni – vannak ilyenek. Ilyenkor távol kerülök még önmagamtól is. Gondolom, az egyszemélyes életvitelre való beállítódásom az oka annak, hogy nem tudom mások állapotát úgy felfogni, ahogy az van, s eltűzöm a velem-bennem lezajló jelenségeket, helyzeteket. Most Cs. Szabó Lászlót nyaggatom, faggatom, remélvén, hogy a belső világ tágulásával a külvilág is tágul, megadván a lehetőséget a pozitív változásoknak.

5.

Faggathatta volna (a levélíró) Fannit is. A Kármánét. Fanni – Fannit. Ha történetesen ismerték (ismerhették) volna egymást.

A „hagyományos” Fanni mondataiból:

„Változhat-e annyit vajon oly kevés idő alatt az ember, mint én változtam? Mi lett belőlem? Ha engem most látnál, nem a vagyok, aki voltam! magam magamat nem esmérem.

Az egész világ vidám formát öltözött magára... Leesett a homályos fátyol, az a kedvetlen fedél, mely eddig minden dolgot beborított... A föld, ezelőtt egy tágas irtóztatóságok barlangja, most az édes örömek – nem! a gyönyörű elragadtatások helye lett... A zúzmarázzal betérített fa, a fagytól csikorgó hó – szebb, mint azelőtt a virító rózsabokor. A hideg szeretetlenség, mely azelőtt szívemet oly keserűen nyomta, elmúlt! szeretet, forró, édes szeretet akad előmbe minden lépten...”

Játszhat, komisan játszhat a levelekkel az újraolvasó. A „kódrendszer”, Kármán József tanúsága szerint, az ő Fannijánál sem folyamatosan pozitívrá változott. Egyáltalán nem. Tizenhat rövid fejezettel odébb:

„Körültem minden elváltozott. Hiába éled a fiatalos. Hiába sarjaz a rét: nekem nem kékülnek többé a domború hegyek, nekem nem csereg a patak, nem virít a rózsabokor... Nem lehelnek ezek többé nyugtatást ebbe a széjjelmorzsolts szívbe, nem folynak belőlök többé örömek... Ó, ártatlan édes örömek. Mikor a természet kebelében feküdtem, mikor azokat hörpölve jóltévő poharából – édeys örömek, odavagytok! Kedves helyem ezután a temetőkert... Ott, ahol a bodza boltos gallyaival egy sírhalmot árnyékoz...”

Szerencsére mégsem Fanni. Mármint a levélírónk. Nem egészen. Egészen nem?

6.

(Két évszázaddal később, nagyon távolról)

romániaiság, centrumok, hagyományok

nemzedékek, gyökeresség

feladatvállalás, kapcsolatok

reális szükséglet

2 tubus pirosarany

lombfűrészlél, kolbászkрем

Tamási országútján

Folyóiratból ennyi sikerült, a bibliográfia készül. Szeretettel V. L.

műfajok határmezsgyéjén

riport

7.

Ha idejében kidobja ezeket a cetliket, most nem kerülhetnének egymás mellé régi, magának kiszabott feladatok, mindenféle tervek, pár soros baráti üzenetek, bevásárlási megbízások. Egy sorozatcím igazsága és a tubus majonéz. Alufólia. Napi családi gondok. És egy könyv, amelyet kinézett magának a pesti kiadványok közül: Almási Miklós: *Rezgésszámok*.

A leveleket viszont valamilyen elv alapján össze kellene rendeznie. Aligha akadémiai elvek szerint (irodalomtörténetileg). Az elszámolás miatt. A felszámolás végett. Agy-al-ás. Eredetileg erre gondolt, akár címként is, ha könyv lesz belőlük, az agy és az al, no meg az ás itt, mint látni lehet, összetartozik. Feltételezhetően legalábbis összetartozott, amikor a János-leveleket megírták. Vagy: ér-int-és? Ha már hozzá kerültek, szerkesztőségi címmel, megszólítva azt a bizonyos Jánost, s ha a rengeteg hivatalos meg magánjellegű irat közt megőrződtek és előkerültek – tulajdonképpen számára is meglepő módon –, akkor ne úgy kerüljön a tűzbe, hogy előbb ne olvasná át őket. Címzett Jánost különben felhatalmazta a levélíró, hogy azt tegye a leveleivel, amit éppen akar. Pince, padlás „gyűlevész hada”; szomorú ugyan, de ez már a szabad rablás tere. Áldozata.

Egyáltalán, ki lehet még deríteni a dátumokat, a helyzeteket, a szereplőket (kivéve a történelembe, irodalomtörténetbe bekerültekét)?

A levelek élők, újraélik a maguk életét.

8.

febr. 18–19., kedd-szerda

Már nem tudom számigálni az órákat, ezért dátumot kényszerülök írni levéllem elé.

Így, virágokkal körülvéve, úgy érzem magam, mint egy büszke halott. Ennyit akartam tulajdonképpen mondani számodra, János, s hogy folytatom-e, nem tudom. Úgy hiszem, már rég el kellett volna küldenem előbbi leveleimet, de valami visszafogott. Olyasmit szándékozom elkövetni, ami sorsdöntő fordulatot jelentene számomra, s nem tudom eldönteni: tegyem, ne tegyem. Magamra maradottságom legkegyetlenebb pillanatai ezek...

Virágok közt, magamra utaltan, talán a választás nem lesz olyan nehéz. Nemrég fogalmazódott meg bennem egy ilyenszerű gondolat, hogy minden borzalmas napot azzal nyugtázni, hogy ez is eltelt, s a halál nem számít. Pedig nem is akármilyen napok ezek. Valami csak van, valami csak történik körülöttünk, még ha olyan mélyen is, hogy azt látni nem adatik meg mindenkinek.

9.

önéletinterjú – kudarccal

Szegényország ajándéka. Egyenes beszéd

a regény mindent tud...

Hazánk, Európa

10.

Tudom már, mi az, ami hiányzik a mai ember legtöbbszöréből! Képzeld, megvilágosodott az agyam, pedig most aludt ki a villany, a gyertyaláng mellett kell elmondanom, miről van szó. Állok képek, versek vagy akármilyen más előtt, amik az értelem vagy az ösztön objektívizálódásának szüleményei, és nem vagyok képes cinkostársi viszonyba kerülni velük. Állok és bámulom, mi mindent képes feltárni az ember a saját szubjektumán keresztül a környezetéből – de nincs ebben semmi érdem-

leges. Hiányérzetem van mindenfajta ember teremtetten „más világgal” szemben. S rájövök arra, hogy miből adódik ez a hiányérzet. Énbennem van a torzításra való hajlam. Mindenben a kétely, a bizonytalanság van. Nyilván ez a társadalmi kontextusból is adódhatik, de az embernek csak kell legyen az étellel, a társadalommal szemben valami fajta állásfoglalása. S ezt nem találom meg a művi világban, csak elvétve itt-ott vagy részletekben. Ezt érzem, amikor úgy olvasom vagy nézem ezeket, mint egy éhes ember, aki nem arra a pillanatnyilag éhét csillapító kenyérdarabra vágyik, hanem egy olyan kenyérre, amitől aztán sosem lesz éhségérzete. Profán az analógiám, de érted, János, mire célzok? Úgy hiszem, mégiscsak én torzítok újra, mert talán ilyen nincs is, hogy egy élete teljében lévő, alkotó embernek ne legyen véleménye, de nem akármilyen véleménye arról a világról, amiben él.

S annyi! Eljátszadoztam kissé a transzcendencia világában. Idézek is neked, hisz José Ortega y Gasset talán biztosabb dolgokat mond, mint én: „Az ember rájön, hogy csak ő maga találja ki a gondolatokat, hiába kifinomultak, sőt pontosak ezek a gondolatok. S hiába van bennük következetes logika; végső soron nem más hát a gondolat, mint játék; mélyen emberi és szubjektív, ezért jelentéktelen játék.”

11.

márc. 10.

Újra virágok közt, de nem halottként, hanem hullaként.

Még jó, hogy létezik a sajtó, amiből egyet-mást megtudhatok erről vagy arról az emberről. Többek közt rólad. Érdekes lehet, amikor az ember személtládában kotorászik.

Ilyen évharmadom még nem volt. Rengeteg a formális elfoglaltságom, és érzem, nem bírom sokáig. Annyi időt nem tudtam kiszakítani, hogy írjak. Persze, ez nem kötelező, de szívesen teszem.

Figyelj csak – mennyi ideig bírja az ember kultúra nélkül? Most valami nagyon okosat akartam mondani, de nem sikerül kiböknöm. Nem is tudom, nem a legértékesebb dolog lenne-e az, ha a mikrotársadalom szintjén létező, kialakuló jelenségekre, folyamatokra figyelnénk leginkább? Úgy hiszem, nagyon érdekes dolgok játszódnak le ezen a szinten. Nincsen ennél izgalmasabb dolog. Például az ellenkultúrák kialakulása vagy interperszonális kapcsolatok, a kiscsoportok szintjén megnyilvánuló jelensége. S itt is, mint az élet bármely területén, az embernek útjelzőkre van szüksége, habár itt a legspontánabbak, legőszintébbek, legtermészetesebbek az ember magatartásbeli megnyilvánulásai, gesztusai. S ezek olyan megfoghatatlanok. Nem tudom, mondtam-e neked valaha, hogy úgy képzem, hogy a társadalom nagyon szükségelteti az emberek közti kapcsolatok teljes reformálását.

12.

Van egy ilyen: ha valaki 20 éves koráig nem lesz szép, 30-ig nem lesz okos és 40-ig nem lesz gazdag, akkor nem is lesz soha. Az első kettőtől lemaradtam, hátha a harmadik bekövetkezik. Valaki jó kis milliómost kell a szomszéd falubeliék közül felszednem, s akkor jöhet a „forradalom”.

Jólesett annyi idő után firkantanom egyet. Közben a „katarzison” is átmentem (van meleg vizem ma este), s reggelig valahogy összeeszkábálom a „tudományos szesszióra” a dolgozatomat. Micsoda marhaság még ez is. Mire jó? Senki sem tudja. De hát a tudományos-műszaki forradalom korszakát éljük, miért ne akar-nánk mindenkiből tudóst csinálni. Abból is, aki fabatkát sem ér, még csak mint tanár sem.

13.

+24 óra

„Az a bökkenő, hogy bár talán cselekvő ember, mégsem határozott és kiforrott egyéniség. Egyébként a mai világban furcsa volna kiforrottságot követelni az emberektől... mindenki a külön részek egyesítésére törekszik, meg arra, hogy valami általános értelmet találjon az általános értelmetlenségben...” – mondta Dosztojevszkij, s folytatja is a különtség, elszigeteltség jelenségének magyarázatával. Gondoltál-e valaha arra, hogy nem minden cselekvő ember egyéniség?

Ilyen bevezető után kérdezheted, hogy mit akarok mondani. Semmit. Ma este igazán semmit, csak ez motoszkált az agyamban, s próbálom megfogni a szálakat, amivel magamhoz köthetném e gondolatot. S nem megy. Valami sántít. Lehet, fáradt is vagyok.

Úgy hiszem, nagyon hétköznapi, szürke embernek számítok, legalábbis annak érzem magam. Mindenfajta ide-oda tekergésem az életben szükségszerűnek érzek. Viszonylag egészséges paraszti közegben nőttem fel, ahol fölösleges eseményeknek, problémáknak nagyon nem volt helyük. Biztonságérzetemet az anyáméktól hoztam magammal, s most egyszerűen nyugtalanít, hogy kezdem elveszíteni. S nem tudom, miért. Kitérővel körülöttem a világ, s képtelen vagyok már átfogni? Vagy kialakult értékeim elveszítették érvényességüket? Szeretném hinni, hogy egyik sem igaz. De rettenetesen megbolydult körülöttem vagy ben-nem minden. S nem találok kifutópályát.

+ kb. 2×24 óra

A fölöslegesnek tűnő munka rettenetesen fáraszt. Ma egész nap a szemléltető eszközök kiállítására próbáltam valami anyagot összeszedni, s a holnap i óráim-ra készültem. Érzem, hullok össze. Hogy is állunk tulajdonképpen társadalmi síkon a jogokkal és kötelességekkel? (Munkahelyi körülményekre is gondolok.) Ma miközben az új gazdasági mechanizmust próbáltam magammal megértet-ni, szörnyű furcsa kép alakult ki bennem a demokratikus centralizmusról. Jog, kötelesség, adottság, lehetőség, szükséglet, tervezés meg egyéb nagynyavalyák. Számomra érthetetlenek ezek a dolgok. S képzelj el, ezt még meg kell magyaráz-nom a kölyköknek. Persze semmit nem értenek belőle.

+ egy hét

Időből, térből kizártan szeretnék létezni. Ne számláljam a napokat, órákat, per-eket! Ne érezzem, hogy a tér melyik szegletében leledzem. Szükségem van arra, hogy néha ezt tegyem, de csak pár pillanatra sikerül. Úgy elképzelem néha, mi

lenne, ha, mi volna, ha... s akkor dühös leszek magamra. Periodikusan visszatér egy olyan momentum, amikor túltelítettnek vagy teljesen üresnek érzem magam, s már képtelen vagyok receptálni bármit. Olyankor ki kell dobnom önmagamból, ami szenny, genny, mocskok belém rakódik, de nem tudom ügyesebben csinálni ezt a kirakódást. Olyankor nyakamba veszem a világot, s elindulok minden cél, minden érzés nélkül, átbukdácsolok a havas mezőn vagy a sötét erdőn, s mondom, mondom a magamét. Simogatom a fákat, az érzés nélküli világot, mert az legalább nem vág vissza, ha jó szándékkal közeledik hozzá az ember.

+24 óra

Ilyenkor nagyon hideg van a lakásomban (éjszaka 2 óra körül), de azért még annyit leírok neked: tudod-e, miért jó neked írnom? Mert nem veszed komolyan, amit összehalandzsázom. Ritka az az ember, aki elfogad tényeket, s jól kiszámítottan, nem a hangulatától irányítottan reagálja le, hanem tudomásul veszi, s esetleg, ha kell, ott használja, ahol annak a helye és ideje.

Most már fagyni készülődöm. Félek egyszerűen lefeküdni, mert egyszer reggelig, e pár óra alatt, egy darab jéggé válok. Leszek egy jégdarab – tavasszal kiengednék, s úgy élednék egy új világra, hogy minden zöldbe borult...

14.

szerelmek hátországaiban (Farkas Árpád)

„Nem vagyunk mi hejdebej-legények”

Kulisszatitok

Az ifjú W újabb keservei (Plenzdorf)

Éjjel (Thury Zoltán)

Harc az abszurdal (Nicolae Balotă)

a valóság mitológiája

15.

Ki az a János? Mit tudhat meg róla (például a sajtóból) F (femina, azaz Fanni, Fatima, Fédra, Fiametta, Filoméla, Flóra, Fortuna, Fruzsina, Füzike)? Szemétládákban kotorászva...

Mit tudott az a – ez a János? Mit csinált? Miközben (a levelek tanúsítják) képes volt hetekig, hónapokig nem válaszolni – akár a rövid, akár a folytatásos panaszlevelekre. Fanni, az új Fanni leveleire. Nem vette komolyan, amit F „összehalandzsázott”?

16.

Körülbelül három hete elhatalmasodott bennem egy érzés, hogy tulajdonképpen semmi mondanivalóm senki számára. Ez most is uralkodik bennem, de elhatároztam, hogy megerőszkolom saját magam, mert képtelenség így folytatnom. Hogy neked nincs semmi mondanivalóm, az még kibírható, de amikor

36 gyerek előtt áll az ember, és a torkán akad a szó, amit meg sem fogalmazott, vagy egy tompa nyomás uralkodik a fejében, ami összefüggéstelen szöveget engedélyez csupán, vagy ha mégis összeáll a szöveg, akkor órákon keresztül csak az motoszkál bennem, hogy mit is mondtam, egyáltalán mondtam-e valamit – ez már sokkal kegyetlenebb dolog. Belső érzés az, hogy nincs semmi értelme szavaidnak.

Hány éve ismerlek? Tíz? De lehet, hogy már száz. Úgy hiszem, sosem adódott olyan helyzet, hogy te kérdezz és én válaszoljak! Nem is igényeltem sosem. De talán az utóbbi időben valakinek csak fel kellett volna keltenem annyira az érdeklődését, hogy megkérdezze, hogy: mit is csinálsz? Hogy vagy? Anélkül, hogy a kérdés csak egyszerű formáság lett volna. Nem te vagy a legkompetensebb, aki-nek ezt kell mondanom, de ebből is látszik, hogy mennyire mindegy, hogy kinek mondom el. Az a tény, hogy én, aki viszonylag kommunikációra éhes emberként ismerem magam, megszűnök az lenni, jelzi, hogy valami baj van.

... Az ember örökösen a halál gondolatával küzd, és egyszerűen megfedezik az életről magáról. Állandó keresgéléseink közepette, próbálgatásaink közben arról is megfedezünk, hogy az utánunk jövő generációnak felhívjuk a figyelmét arra, hogy mi az, amivel nem érdemes foglalkozni. Vagy ez annyira egyéni szinten, a magánszférához tartozó szükségszerűség, hogy mindenki végig kell csinálja? Nem értek semmit! Valami teljesen felborult bennem. Úgy hiszem, teljesen vakvágányon futok, de a döbbenetes az, hogy azt hiszem, hogy mindenki azon fut.

A diákjaimmal országos tantárgyversenyen voltam. Úgy hiszem, nem kis szerepe van ennek, hogy ennyire megzavarodtam. Úgy éreztem eddig, hogy tanárként kiélhetem magam, s most állok s nézem, mi is az, amit mi teszünk. Nem tudom!

Nem fogom elküldeni ezt a levelet.

17.

Nevetséges, mivel foglalkozom az utóbbi időben. Május elsején táncoltattam, 2-án futóversenyt szerveztem, harmadikán tanítottam (illetve jódpasztillákat osztogattam s rohángásztam a hiányzó kölykök után), negyedikén megénekeltünk, illetve 65 év címen versenyeztünk, ötödikén előadást tartottunk, illetve tartottunk volna, ha egyéb aktivitás nem jön közbe, s folytatnám. Ma este meg hazafias verseket hallgattam az irodalmi körön... Kiszámíthatatlanok útjaink, uram!

18.

Az utóolvasó a még utóbbi (fiatal) olvasó érdekében kénytelen kommentálni a Jánosnak küldött beszámolót. Május 1-jét nem kell magyarázni, a jódpasztillákat sem. A „Megénekeltünk, Románia” (Cântarea României) viszont lassan elfelejtődik; a Ceaușescu-korszak találmánya volt, főként fiatalok bekapcsolásával a kultúrát, azaz a tömegkultúrát kívánta a 20. század közepi-végi nemzeti-szocialista

rendszer és a pártvezér szolgálatába állítani. (Erre utal a „megéneklünk”). A 65. pedig a Román Kommunista Párt megalakulásának országsszerte, tehát az iskolákban is kötelezően megünnepelt évfordulójára vonatkozik.

A cetliregényből talán ide társítható – noha pár évvel korábbi megfigyelések lejegyzése – három felvillantott arc a romániai magyar irodalom és sajtó idősebb, politikailag (akkor még) meg nem kérdőjelezett képviselőinek köréből (korabeli minősítéssel). Sajátos reagálás a korabeli (romániai) történésekre:

Nagy István fanyar mosolya

Márki (Zoltán) lárvaarca

Gáll Ernő kétségbeesett tekintete

19.

Mély tisztelettel és szeretettel Jánosnak, azon a címen, hogy muszáj valamit írnom. S hogy valami okosat írjak: 1. ha nem túl nagy erőfeszítés számodra, szerezd meg nekem George H. Mead „A pszichikum, az én és a társadalom” című könyvét (Gondolat, 1973).

2. Figyeld csak, mit ír ez az úriember a harmincas években: „A nyelvnek a szociokulturális életforma szempontjából konstitutív jelentősége van. Az emberknél a nyelv útján megvalósuló funkcionális differenciálódás egy teljesen más szervezési elvet teremt, ami nemcsak egy másik individuumot, hanem egy másfajta társadalmat is produkál.” S folytathatnám a szimbolikusan közvetített interakció mechanizmusának a leírását, de fölösleges. Egy viszont biztos, éspedig a habermasi javaslat: a társadalmakat egyidejűleg mint rendszert és életvilágot kell szemügyre venni; vagyis paradigmaváltás szükségeltetik. Na, ezeket az új paradigmákat kéne megtalálni, amit viszont nem tanítanak az iskolában.

3. Néha úgy érzem, terhedre vagyok a szövegemmel, de nem baj, majd csak elmúlik. Sajnos nekem nem adatik meg a lehetőség, hogy az igazság igényével lépjek porondra. Önmagamban, önmagamnak megfogalmazott dolgoknak nincs igazságkritériumuk. Igénylem ezért (az önbizalomhiány itt is kiütkezik) a másik visszajelzését. No, nem Bólogató Jánosokat s Tapsikáló Biriket! Nem. Ilyenek akadnak bőven. Gondolom, érted, miről van szó. Ezt szolgálják egyrészt olvasmányaim, másrészt önvallomásos levelezésem. Talán nem is kívánok többet, mint önmagam örökös túlhaladását.

20.

Lázongásaimról – lázon gáz! – szeretnék írni, ha egyáltalán lennének ilyenek. Harminchárom éves fejjel az emberek már nehezen veszik rá magukat az ilyesmire, habár gondolom, hogy egy pár kivétellel az igazi forradalmárok ilyen korúak valának (nem készítettem statisztikai kimutatást, így lehet, hogy tévedek). Hol is kezdenék neki? A forradalom önmagunk forradalmasításával kezdődik – mondják a nagyokosok. Tehát leteszem a tollat, elhagyom ezeket a passzív lázadást diktáló metódusokat és veszem a kardot, ami mai körülmények között kb. egy közép-hatótávolságú rakéta. A kérdés az, hogy mit kezdenék

vele. Mire jó az? Nem megy. Nem ismerem az ellenségeimet – ez a baj! Ha ismerném, tudnám, mihez kezdjek. Tehát akkor az első lépés: feltérképezni az ellenségeimet – de én már eleve kizárom annak lehetőségét, hogy ellenségeim, ellenségeink vagynak, valahol itt közöttünk. Induljunk el más úton: meg kéne keresnünk a barátainkat, s fokozatosan mindenkit barátokká kéne szelídítenünk. De naiv vagyok, istenem! Apám mindig ettől féltett: nehogy naivságomból adódóan egyszer belebukjak vállalásaimba. No, lássam csak, mi is az, amit vállalok, amit vállalni akarok. Tudod, rájöttem, ha idejében nekifogok az önmagam kiképzésének, akkor nagyszerű riporter vált volna belőlem. Sajnos már túl késő, hogy nekifogjak. Mások kérdésével elkerülöd azt, hogy téged kérdezzenek. A kérdések szintjén megszűnnek lázongásaid. S ettől még mily messze volna a forradalom – forr a dalom –, s énekelni volna jó, kuruc nótákat vagy kesergőket. Már azokat is elfeledtem, oly rég vala alkalmam arra, hogy gyakoroljam. Néha magamban, egyedül tengve-lengve e világban, dúdolgatok, ahogy az Anyámtól tanultam. De szép is volt az az idő, amikor nyári estéken az Apám ölébe kuco-rogva átvettem daluk ritmusát, s többnyire elaludtam. Nem altatókat énekeltek, hanem keserűség szállt, lengett be mindent. Nem tudom, ha lesz még valaha alkalmam ily csendben, nyugodtan aludni. Néha elképzelem, mi lett volna, ha nem sikerül a felvételem a tanítóképzőbe, s ha nem gabalyodom bele a könyvtár hangulatába. Mi lett volna, ha megmaradok paraszti mivoltomban? Talán jobb lenne. Talán.

21.

El tudja-e képzelni, uram, egy politika-, ideológiamentes szellemi élet létezését? Én már mondtam, s hiszem is azt, hogy itt nálunk, a mi nemzeti létünkhöz vagy nem létünkhöz kapcsolódó problémák egy politikai, hatalmi machináció eredményei. S amikor az irodalom vagy általában a művészet a hatalmi erőkkal csatározik, egyenlőtlen felek harcáról van szó. Nyilvánvaló, hogy a hatalom nem fogja feladni a maga fegyvereit, céljait. Az egyenlőtlen harc mindenképp ember-telen, emberellenes megnyilvánulásokhoz vezet. Érzem, hogy valahol máshol, másként kell keresni a megoldásokat, mert a történelmi tapasztalataink nem adnak megoldást.

Egyezzünk ki, uram, olyanformán, hogy ami az Ön számára megadatott a szellemi, a racionális szintjén, azt megosztja velem, s ami bennem az érzelmi, érzéki szférájában megvan, azt Önnek adom, teljes őszinteséggel. Ez egy alapál-lás, egy metafizikai konstrukció, ami valóságosan nincs, de próbáljuk ki, milyen, ha mégis lenne.

22.

Írok Önnek, uram, de zagyaságnak, összevisszaságnak érzem, amit írok, mert nem egy meghatározott dolog irányában orientálódva írok, hanem azt, ami pil-lanatnyilag bennem van, összegyűl. Ja igen, az is a tegnapi utazásom lejárata, hogy gyakorlatilag a regény, a novella, az eposz stb. csak torz másolata a világ-

nak, mert a világból csak a pillanatot lehet megközelítő tökéletességgel leképezni. Nemrég olvastam egy tanulmányt az idő filozófiai fogalmáról, ami összegezi az újabb erre vonatkozó tudományos feltételezéseket. Ez a cikk is taglalja, hogy a momentum mint olyan nem létezik. S talán itt lehetne az irodalmi ábrázolásban nagyot, újat alkotni, ha sikerülne azt a momentumot úgy megragadni, hogy abban sűrűsödjön minden, ami a múltból, jövőből meghatározza a momentumot. Ezért érzem nagyon közel magamhoz az egyperceseket, ötperceseket vagy az esszéket. Itt tisztáznom kéne, mi a momentum számomra. Egyelőre csak annyi, hogy az ember által érzékelhető legparányibb időintervallum.

23.

Önkínzás – ha kell, ha nem kell. S hiába ámítgatom magam, hogy igenis értékeim, értékeink vannak, amiért tartanod kell magad, hogy bár hiábavalónak látszik pillanatnyilag minden lépésed, csak van valami, amiért érdemes. Már-már hiábavalónak látom, hogy győzködjek embereket, hogy nem, mi igazán nem vagyunk szerencsétlenek. Valami mindig sántít. Valami mindig lehúz a mocsokba. S akkor megmártózom belülről-kívülről a lelki üdvömről vagy tudj'isten miatt. Valami mindig rettenetes paradoxonként lóg bele abba, ami van.

Mondd már, hogy elég volt! Ordíts rám, kérlek, hogy nem így van! Érezzem, hogy nem igaz, amit mondok, nincs jól, ahogy csinálom. De egyébként miért ne sírhatnék, ha egyszer nagyon fáj valami? Miért ne dühönghetnék, ha ezt hívják elő belőlem? Mikor lesz már egyszer vége az egész bulinak? Mindent belénk fojtanak, még a nevetést is. Még azt sem teheted, hogy szembeköpd azt, ami neked nem tetszik. Miért nem lehet valamit már csinálni?

Ülök a fotelben, s nyugtatgatom magam. Végzem tovább, amit eddig is csináltam. Hajnalosan kelek, előkészítem a holnapi leckéimet, meghallgatom a reggeli híreket, délelőtt a kollégáim nyavalygásait, aztán, ha lehet, kimegyek teniszezni, este megfürdöm, mert van meleg vizem, de előbb még népnevelői kötelességeimnek eleget téve elmegegyek az irodalmi körre, vitába szállok a kézimunkázó asszonyokkal, s próbálom meggyőzni művészbarátaimat a művészet hasznáról; előkészítem a kéthetes ünnepi műsort a népi egyetem keretein belül... Nagy meglepéssel nyugtázom fürdés közben, hogy elvégeztem a napi teendőimet becsülettel, sőt a diákjaimnak kitűnő filozófiaórát tartottam, bedobván közéjük a mézesmadzagot, amit szopogathatnak, hogy vajon mi a nagyobb bűn: aktívan részt vállalni egy adott rosszul működő rendszer felborításában, vagy passzívan hagyni, hogy a rendszer működjön a maga rossz menetében. Nahát, hogy mennyi minden történt! S tisztába öltözöm, megvolt a katarzisélményem is, leülök az asztal mellé, s a görög mítoszok szimbólumrendszerét boncolgatom éji egy óráig... majd gyönyörű álmaim lesznek. Francot! Már három napja, hogy félóránként megébredek, mert szörnyű valóságosan érzékelem álmaimat, vagy félébredek a saját hangomra, mert ordítok. Vajon miért? Állítom, nem vagyok tébolyult, s elég jól bírom a strapát. Tudja, uram, gyönyörű ez a valóság! Tele van megvalósult álmokkal!

24.

Szülőföldön, világszélien
erősnél erősebb
azonosulás, a gondok vállalása (egy-egy kisközösség); érdekes embereket
fedez fel – egy rész kárba vész; kihasználható energiák; drámahőseink rokonai
ankét-riportok
(Készülő kritika Gálfalvi György kötetéről)

25.

Miért, honnan ez az igyekezet bennem, hogy mindennek, ami körülöttem-bennem történik, valamilyen értelmezést, jelentést adjak, valahogy a látszólagosan felszínes dolgok mögül előkotorásszak valamifajta mélyebb, „filozofikusabb” történet? Léteznek-e az ilyenszerű kapcsolatok, vagy csak az én fantáziám szüli azokat? S ha léteznek is, vajon azok a szálak kötik össze, amiket én feltételezek, vagy teljesen másak?

Íme a mai napom eseményleltára:

1. Hajnali ébredés telefoncsérgésre, de mintha már rég ébren lettem volna, vagy nem is aludtam volna semmit, csak épp a csöngést vártam, hogy elinduljon a mai napom. Későbbi visszacsatolás: az utóbbi időben a telefonkészülék rabjává kezdek válni. Igyekszem haza, mert valaki felhív telefonon. Ha senki sem hív, nyugtalan vagyok, nem lelem a helyem, s néha már akkor is, amikor biztos vagyok, hogy senki sem fog hívni (pl. éjfél után).

2. Tíz perc a vonatindulásig, amikor zárom az ajtót magam után. Tudom, nagyon kell rohannom, hogy elkapjam a vonatot, de sehogy sem tudok sietni. A szomszédom akkor indítja a motort, mikor leérek a tömbház elé: – Üljön be, tanárnő, leviszem az állomásig. Nyilván jól jön a felszólítás, ezt a véletlent különös jelentéssel ruházom fel. Biztos jele annak, hogy a mai napom remekbe szabott lesz. (Egy olyan akármilyen „időrablási” akció lett az egész.)

3. Vonatozás. Találkozom egyik kolléganőmmel, aki eszembe juttatja, illetve kényszerít arra, hogy összegezzem az egész én – iskola, én – gyerekek viszonyt s az egyik problémás gyerekemmel való nyavalyáimat. Hát tessék! Ez most minek mászott ide, amikor remek tavaszias hangulatot áraszt a vonatablak panorámája?

4. Már az este kikalkuláltam, hogy az inspektorék nem engedélyezikje ellenére, ha fene fenét eszik, összehozom a lapszervezőkkel tervezett találkozást. Leszállunk a vonatról, irány a művelődési bizottság. Ki rohan a peronon? A számomra szükséges ember, aki ki kellett volna járja a találkozóengedélyt. Helyben vagyunk, de látom, a pasas mindent megtesz, hogy lerázzon magáról. Nem addig van, elvtárs. Kisül, hogy a feltételezésem állja a helyét: a pasas a kisujját sem mozgatta az engedélyért, mert hát nem volt ideje. Megígér mindent – s ha nem lesz holnap sem engedély, újra a nyakára ülök.

5. Nyolc óra. Megérkeznek a „madámok”, a nőbizottság jeles képviselői (az első titkár felesége, a propagandatitkár felesége, a kultúrfőnöknő, a szír-szar egyebek), a tiszteletbeli meghívottak – s érzem, hogy bohócokat kéne feszíteni belőlük (mint ahogy meg is tettem), mert másképp nem fogom kibírni őket az

egész napos tapasztalatcserén. A helyi nőbizottság az idén remekül aktivált, házról házra járva üvegekért, rongyért-foltért, a hulladékanyag-begyűjtési anyaterv teljesítése végett, s azért, hogy valamiből állni tudják a 700 árva kölyök június elsejei és újévi szeretetcsomagját. Szóval megérkeznek utánunk fél órával ők is, s indul a busz. Előttem csak az lebeg, hogy itt is egy öreg pár, ott is egy pár öreg kapálja, egyeli a répát, s hogy milyen szívesen nekilátnék kapálni, mert már rég nem fogtam a kapa nyelét. A kurva mindenit a sok csürhének!

6. „Nagyvárosi” pihenő. 10 perc cigarettaszünet. Mint a tyúkok, szétrebben a társaság. Mindenki ezzel-azzal felpakolva tér vissza. Hát igen! Végső soron tapasztalatcserén vagyunk. Meg kell nézni, itt mi van az üzletekben. S tudod, miket vásároltak? Fertőtlenítőt, -papírt, lapos és gömbölyű elemeket, villanykörtét stb. (nyilván a vegyszerbolt és elektromosüzlet előtt álltunk meg). S a netovábbja: már a buszban ülünk, amikor a „presedinta” a nagy hírrel: Lányok (mondja románul), tudjátok meg, hogy a cukrászdában van HALVA! Megvárunk, ha akartok vásárolni. És mint a legyek, nem túlzok, le a buszból, tízesével hozták a halvacsomagokat a mamák. Istenem, gyerekkorom emlékei: a marmaládé (vegyesíz) s a halva.

7. Csak még egy helyen állok meg, bocsánat, kettő. A többivel nem akarlak untatni.

Árvaház (nem kell részleteznem: példás rend s fertőtlenítőszag): furcsa teremtmények születnek ott, ahol az emberről leválasztják a múltját vagy deformálódott múltat táplálnak bele. A gyökérnélküliség lelki torzulást eredményez. S egy másik dolog: nem meggondolkodtató, hogy csak az egyik székely megyében két árvaház, két csökkentett elméjük intézete, egy tölgyesi szintű bolondokháza s ki tudja, még mi minden működik. Ez egy kicsit nem sok egy ilyen nagyságú területen? S az is furcsa nekem, hogy itt nagyrészt magyar nyelvű oktatás folyik.

Kész! Befejeztem, miután egy nagyon bőséges ebéddel, piával, tánccal (csak nők voltak, plusz a „primár”) búcsúztunk vendéglátóinktól. Alig vártam, hogy hazaérjek, s holnap nem jelentkezem a plenárison. Kár, hogy már unom a beszámolót, mert a bohóctáncoltatás sem volt érdektelen. Meg az üvegházak meglátogatása. Egyébként a holnapi téma a plénumon: a nőbizottság szerepe a tavaszi mezőgazdasági kampány sikeres... a többit gondold oda.

26.

Ki kicsoda?

hogyan válhattok erősekké? (Kocsis István: Tárlat az utcán)

Szövegek és körülmények

a vállalt szerep

Nekem már fáj az utazás (Bálint Tibor)

értelem és cselekvés

nagy összefüggésből szakítjuk ki

27.

Olyan sivárnak s kihaltnak érzek mindent, amiben vagyok. Muszáj valamit csinálnom, mert így tényleg a mocsár legfenekéig süllyedhetek. Sokan mond-

ják, hogy nagyon sokat változtam az utóbbi pár hét leforgása alatt. Viszonylag keveset olvasok, mintha eltűnt volna belőlem a kíváncsiság, az ilyenfajta igény. Nem értem saját magam, mi történhetett. Az általános közhangulat ural, vagy egyszerűen egy év végi fáradtság tünetei ezek? A versek – azok maradtak még meg. Azokat szívesen olvasom.

A tizenkettedikekben tartott utolsó óráim olyanok, mint egy-egy oázis. Nagyon érdekesen vallanak magukról ezek a gyerekek. Ők az egyetlenek, akiknek még el tudok mondani egyet s mást, akikkel még érintkezni tudok. Talán az utolsó végzős osztályaim. Ma érdekes visszajelzéseket hallottam a régmúlt pedagógus énemről. Egy volt tanítványom mesélt arról, hogy mit jelentett számukra, ezelőtt két évvel, egy alkotmányóra. Jó volt hallani. Igen, már csak ez marad meg nekünk: gyermekeink ajkán egy-egy tőlünk tanult szó vagy mosoly.

28.

Újra kezd számítani az idő. Számolom a napokat, még mennyi van a vakációig. Mint egy diák. Mintha újra megpezsduult volna bennem az élet. Nem tudom.

Az a tény, hogy nem tudok kiszabadulni abból a bilincsrendszerből, amibe belekerültem, nagyon aggaszt. Mintha fojtogatnának, úgy érzem magam. De most már vannak újra „fontos” tennivalóim. Figyeld csak, mik ezek: év végi dolgozatjavítás, évváró ünnepélyre való készülés, a pünkösdi búcsújárás ellensúlyozására szervezett „népünnepélyen” való részvétel, a táborpénzek behajtása, a népi egyetem záróakkordjainak a megszervezése, a szakszervezet s a nőbizottság féléves megyei plenárisa, a sportév zárására szervezett kivonulás megszervezése stb. Nem folytatom, ízelítőnek elég ennyi. Na persze a ballagás, a bankettek meg egyéb ilyen szórakozási lehetőségek. Telnek az évek, ugyanaz ismétlődik, már örjöngeni sem szabad, sőt örvendjünk annak, hogy egyáltalán vagyunk. Nyáron nem tudom, mit csinálok, ha nem adják meg az útilaput. Megint azt rebesgetik, hogy semmi! Ülünk szépen itthon. De csak lesz valahogy. Gondolom, Apám befogad s eltart, ha épp más megoldást nem találok.

Beleőrülök, érzem, ebbe a monotóniába. Képzeld, elkezdtem a háziasszony szerepét játszani. Főzőcskézek, mosok, takarítok meg kötök. Ez is kell a kézügyesség fejlesztése végett. Még a végén férjhez is megyek, ha nem vigyázok. Nem ártana legalább kipróbálni, mondja a felettes énem, csak megriadok, ha jobban belegondolom magam egy ilyen helyzetbe.

29.

Istenem, nem neveltek vallásos szellemben, de úgy jön, hogy imádkozzam! Igen, belemerülni a nagy semmibe, s várni a csodát. Egy iciri-piciri kis csoda, ami valami keveset enyhít ezen a feszültségen, ami markában szorongat. Nagyon ritkán fordul elő, de most szeretném, ha valaki vigasztalna, s segítene megmagyarázni a történeteket. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy egyszerű véletlen az egész. Nincs ebben semmi szükségszerű, hogy pont nekem s ilyenformán utasítják vissza útlevélkérésemet. De valami ellentmond, valami nem biztosítja a láncszemek egymásba kapcsolódását.

30.

Kedves Uram!

1. Gondolt-e Ön arra évekkel ezelőtt, hogy adódhat egy olyan helyzet, hogy Kós Károlyt hivatalos intézkedések folytán száműzik a romániai magyar irodalomból? Sőt, mi több, hogy – ez csak úgy hirtelen jött asszociáció – a bábolnai felkelés taglalásakor mellőzik a parasztvezérek nevét?

2. Gondoltam-e én, két vagy öt évvel ezelőtt el tudtam volna képzelni, hogy itt a román, illetve magyar nyelven tanuló gyermekek aránya fordított lesz pár év leforgása alatt? Ezelőtt öt évvel 6 osztály közül 5 magyar volt, 1 román, s most fordítva. De gyorsan forog a világ kereke.

3. Nagyon tetszett nekem ez a „másság” gondolata. Jó lenne feltérképezni, hogyan nyilvánul meg ez a köztudatban. Úgy hiszem, írtam már erről, hogy egy időben foglalkoztatott az ötlet, hogy kifaggassak egyszerű, hétköznapi embereket, hogyan tükröződött bennük adott kor adott eseményeinek sorozata. Tehát pl. mit látott Apám, Anyám vagy pár viszonylag nyitott, érzékeny ember, mit vagy miket érzékeltek a negyvenes-ötvenes évek eseményeiből, hogyan tükröződtek ezek a mindennapokban? Tudna ezzel kapcsolatosan valami érdemlegest mondani?

31.

Korán elalszanak agytekervényeim ebben a melegben. Estére, mire odajutok, hogy le is írhatom gondolataimat, elröppennek, s utólag nem tudom felidézni magamban. Nem tudom, hogy vannak azok a költők, akik minden versüket kívülről tudják.

Van két nagyon érdekes éjszakai élményem. Határozottan emlékszem, hogy úgy jöttek-jöttek a verssorok. Nagyon jók voltak, s addig mondtam magamban, amíg betéve tudtam. Jók voltak tényleg – önkritikám elég jó ahhoz, hogy túlzás nélkül merjem azt állítani, hogy jók voltak. S aztán belealudtam – s reggelre elfeledtem. Meg kell, hogy jegyezzem, verset sosem írtam, csak öngúnyból kettőt-hármat, de azt is valamikor.

Küldök Önnek két Jékely-verset, amit feltételezek, hogy Ön sem ismer.

Hogy volt? – I.
Álom

*Ország-almája bal kezemben,
künt lábnyomok a hóbefűtt uton –
Csodavárón az éji csendben
császár valék! Hol, nem tudom.*

De ez a nő feledhetetlen.

1979. július 5.

Hogy volt? – II.
Álom

*Ország-almája bal kezemben,
künt lábnyomok a hóbefűtt uton –
Csodavárón az éji csendben
császár valék! Hol, nem tudom.*

De azt a nőt is jobb elfelednem.

1979. július

Vihar közeledik. Remélhetőleg a kánikulának a végét jelzi. Egynek örvendek, hogy a városomhoz nemcsak a hideg, hanem a kánikulai hangulat is társulhat.

32.

a megállított és megállíthatatlan idő
megszállottak?

„Mert azon a helyen, ahol állok, kizárólag az én időm törvénye uralkodik.”
(Csoóri)

az ember helye

Késmárki kirándulás (Hunyadi Sándor – Krúdy világa)

33.

Tényleg nagyon furcsák vagyunk mi, emberek. Figyelj csak: életed egy része vágyakozással telik el, egy másik része azzal, hogy visszaemlékszel nem arra, ami veled megtörtént, hanem arra, amit a vágyak szintjén éltél meg. Legjobb esetben egy nagyon kis hányadát éled meg valóságosan, ahogy az egzisztencialisták mondanák, „az autentikus lét” szintjén az életednek. Mindig keresztülugrálunk azon, ami pillanatnyilag, most van. Egy időben foglalkoztatott a prousti világ. Aztán meg az egzisztencialistákba gabalyodtam bele. Sajnos feltételeink nem olyanok, hogy a végsőkéig meg tudnám élni őket, de sokat tanultam tőlük. Sok mindent felfedeztetek velem. Szerettem volna, illetve szeretném, ha nem megy el a füled mellett az, amit a közösségért való léttel kapcsolatosan mondtam, replikáztam. Tudod, a szubjektív megérzéseiden keresztül vagy jelen egy közösségben (akár az affektív, akár a komplementáris kapcsolatokat veszed figyelembe, s ilyenformán akár száz éveket is vagy emberek százainak a sorát meg tudod élni). Ezt érzem Marqueznél, s ebből van valami a Lászlóffy Aladár könyvében is. S ja, képletesen akarnám kifejezni: elmulasztjuk a szubjektív képességeink akár érzelmi, akár értelmi-akaratni lehetőségeit a mélységekig kifakasztani. S ehhez nem külső lehetőségek kellenek (az is – nem tagadom), hanem belső akarás. Tudod, mindig akartam valakit, akivel a végsőkéig (megközelítőleg a belső lehetőségeink határáig) meg lehetne élni helyzeteket.

Magamra maradok többnyire.

Végre csend van – csak óráketyegés. Én mindig tiszteltem az embert a maga akarátával. Soha senkit sem tudtam hívemként meghódítani. Azt sem igénylem, hogy mindig nekem legyen igazam. Még a gyermekeimben is becsülöm azt, ha ellentmondanak. De rettenetesen zavar ez a sok bárgyúság meg magatehetetlenség, ami bennünk megrekedt.

Te el tudsz képzelni egy olyan huszonöt éves házasságot, amelyben húsz éve a felek nem élnek hitvestársi kapcsolatban? Öt évig nagyon jól megvoltak. S húsz év után kiderül, hogy az asszony nem is tudta, hogy miért szakadt meg köztük a kapcsolat, csak a férfi akarata szent alapon elfogadta azt, ami van. Pedig „értelmiségi” mind a kettő – s nem is a legostobább emberek. Úristen! S húsz év után derül ki, hogy nagyon könnyen feloldható kis konfliktusról volt szó. Húsz év!

34.

Nagyon telnek a napok – eltelnek, sajnos, telítettség nélkül. Egész nap a varrógép mellett görnyedtem, varrtam. Foltozom, stoppolom a lyukakat, de csak maradnak még. Sehogy sem akar apadni a foltoznivalók sokasága. Az Anna Karenina olvasása közben jutott eszembe, hogy életem olvasmányai közül kimaradtak a nagy családrégények, a hosszú, szövődményes szerelmi történetek. Nagy hiányosság, mert ilyenformán nem volt honnan tanulnom ezen a szinten. Nem tudtam megtanulni például azt, hogy mi az ilyen szerelmi háromszögek lépcsőzetes kibontakozása. Sosem tudom például lemérni, hogy milyen következményei lehetnek egy mélyen áhított tilos szerelemnek. De most már nem is vagyok kíváncsi rájuk, mármint az ilyen regényekre, történetekre.

„Ez a nyár, ez a nyár...” – még semmi jót nem hozott. Ma találkoztam Sütővel. Első személyes találkozásom. Képzeld, micsoda nagy esemény az életemben! Sőt, meghívott a sikaszói nyaralójába. Azt is megmondta, mikor lesz ott a napokban. Hülyéskedek! De lásd, hogy félre lehet magyarázni a dolgokat. Tényleg beszéltem vele, s ő kérdezett, s így derült ki, hogy én is mezőiségi vagyok, egy kollégiumba jártunk. Hazudnék, ha letagadnám, hogy jólesett, hogy érdeklődik ki- és hogylétem felől, s pár válaszom után mellém telepedett, és tovább faggatott. Kezet is fogtam vele az elválásnál. Remélem, kiérződik az, amit mondani akartam ezzel. Röhej, hogy meg tudunk hatódni egy ilyen találkozástól, főleg, ha az azelőtti találkozást mint kisdíák s a nagy híresség találkozását éltük meg. S utólag rájössz, hogy micsoda marhaság. Egyébként úgy érzem, ez is kapcsolódik mostani utamhoz, az ott megélt mítoszrombolási élményemhez. Az, amit tökéletesnek, szépnek láttál valami folytán, átértékelődik benned egy idő után szükségszerűen. Egyszer egy találkozó alkalmával, én akkor elsőéves tanítóképzős voltam, Sütő fent ült a pódiumon, s mi hallgattuk, nagy áhítattal. Meg se mertünk mukkanni. A tanáraink kérdeztek tőle ezt-azt, s a diákok közül ketten mertünk megszólalni – amiért hetekig beszéltek rólunk a tanáriban s a diákok. A szóbeszéd tárgya az volt, amit kérdeztünk. Kár volna összerombolnom ezt az emlékképet, ami eddig élt bennem, de ma már nevetségesnek tűnik.

A másik találkozásom Sütővel a Bethlen-kollégium 350 éves évfordulóján volt. Mint diák a szervezőbizottság tagja voltam. Bámészkodtam – tulajdonképpen semmi szerepem nem volt. S amikor megérkezett Sütő András, a többi meghívottal, én is ott voltam. A beszédére nem emlékszem. Csak utólagosan, kezdő tanítóként, olvasmányként hatott a szövege.

S most? Nem tudom! Teljesen közömbösen vettem tudomásul, hogy mellette ülök, s beszélgetünk. Talán ingerelt, bosszantott – vagy valami ehhez hasonlót váltott ki belőlem. Most is kérdeznék tőle, de nem érdekelnek a válaszai. TALÁN...

35.

Mit válaszolhatott – válaszolt-e egyáltalán – a mesebeli János (az apostol?) ezekre a Sütő Andrásához kapcsolódó emlékekre? Érdekelne most az elszánt utóolvasót egy korabeli válaszlévél. Ehelyett most saját korábbi-későbbi írásai-ból tallózhatna. Például az 1974-es Pezsgő-díj vitáján elhangzott szövegéből. Az *Istenek és falovacskák* című esszéketet díjazták, barátaival (ő két esszét emelt ki, szavazata indoklásául, a *Perzsákat* és a *Nagyenyedi fügevirágot*).

A levelek folyamatos olvasását megszakító, tulajdonképpen filológusi kutakodást igénylő cetliken (mert a jegyzetek ugyanazon a papírlapon nem feltétlenül egymáshoz közeli időben készültek) meglepően sokszor találkozok Sütő nevével. Legtöbbször a drámák, a színház kapcsán. A nagy élmény sokaknak a Kolhaas-dráma volt, *A lócsiszár virágvasárnapja*, Harag György rendezésében. Álljon itt néhány kiemelt – saját kritikai szövegeibe átemelt – Sütő-mondat: „Ott kezdődik az ember! Amikor összetéveszti magát azzal, amitől megfosztották.” Vagy: „Mi történik a gondolattal és porhüvelyével, miután önkéntesen kivonul a boldog szemlélődés édenkertjéből?” Vagy: „Nem idomításra: gondolkodásra születtem. Embernek születtem, aki nemcsak a testével: a gondolataival is rendelkezni akar.” (*Csillag a máglyán*) És: „Amire nem lesz saját szavad: elpártol tőled.” (Hogy szolgál az édes anyanyelve? – ez lett vagy csak lett volna, már nem tudja pontosítani, a kritikai reflexió címe.)

A *magunk mindennapi revíziója* – mégis ezt a cíkcímét (a Makkai-parafrázist) szereti talán a legjobban. Több irányba intézett figyelmeztetésnek szánta, történetesen a *Korunkban*, közvetlen a Sütő–Panek-polémiához szólva hozzá; az elhíresült Csipkerózsika-vita összegzésére készült. Ebben nem tért ki Sütő pályájának korai szakaszára (arra az időszakra, amikor a rendszer kegyeltjeként még Hajdu Győzővel barátságban álltak – apropó, revízió szükségessége!); a vitatkozók szövegeit próbálta szembesíteni, értékelni. Tulajdonképp ma már mindegy, hogy kitől idézte – egyetértéssel – az ilyen mondatokat: „Az igazság nem kisajátítható, nincsenek kizárólagos birtokosai.” (Ha jól silabizálja az apró betűket, ez történetesen Sütőtől való – de akár önkritikának olvasható.) „A nemzetiségi hovatartozás érzelmi térre korlátozása az első lépés annak feladása felé.” (Ez alighanem a vitába bekapcsolódott Láng Gusztáv egyik megjegyzése volt.) A Csipkerózsika-vita történetéhez tartozó személyes emléke Panek Zoltán látogatása náluk, ott-hon. Nagy Albert Fehér kakasa alatt ültek, és ő (szívesen nevezi magát továbbra

is az utóolvasónak) határozottan igényelte, hogy Panek válasza Sütőnek igenis a *Korunkban* jelenjek meg; ám hiába irodalmi szerkesztői kardoskodása, a vezetőség másként döntött...

Egy „szomszéd” cetlin – Panek Zoltán neve mellett – az „Itt beszélni lehet” idézetet látja. (Cím?) És ilyen jellegzetes Panek-szövegezéseket: „Ne szégyellje, hogy a művét mondatonként írja. Amikor már van az írónak egy mondata, meg tudja írni a világot.” Ezt ma is irigyli Panektól. „A toll az utolsó szalmaszál. FOGALMAZD KI MAGAD A VILÁGBÓL.” (Persze nem volt könnyű ember ez a Panek, barátoknak sem, ám írni – valóban tudott!)

János helyett ilyeneket válaszolhatott volna újkori Fanni-levelekre.

36.

Szörnyű ez a semmiből jövő szorongás. Félelem, belső feszültség. A gondolataim, a gondjaim, az elmulasztott és soha be nem pótolható adósságaim, tartozásaim a világnak, önmagamnak. Csak olvasok valamit, s egyszerűből jön egy ilyen: ugrik ki minden belső szerve. Légszomjad van, ájulás környékez. Valójában mivel tartozom ennek a világnak, amiért örökösen számon kér, fellármáz, tépelődésre kényszerít?

este

Mi lesz, ha az álmok is elszenderednek? Az embernek szüksége van minduntalan valamire, valakire, aki bizonyítsa, hogy amit érzékel, az valóban úgy van, ahogy ő látja, érzékeli.

Wittgenstein: a költői nyelv a legalkalmasabb az élet valódi jelentésének igazi közvetítésére. Honnan szedtem? Tudnod kéne, mert biztos te is olvastad, vagy lehet, téged már nem érdekel. Ugyanebben a folyóiratszámomban olvasom, hogy a Kenéz-stílus a legalkalmasabb a mindennapok közvetítésére. A kettő nem mond ellent egymásnak, de az utóbbiban, Kenéz esetében, igazán nem beszélhetünk költői nyelvről, főleg, ha a riportjaira gondolunk.

37.

Tudod, ha egy abszolút racionalitás szintjén felépített életet élnénk, nem is lenne értelme az életünknek. Ugyancsak valahol olvastam, hogy a végzet jelenlétének tudatosítása szükségszerű. Ez az ókori tragédiáknak a legfőbb erénye: az ember végzetszerű létének a maximalitás szintjén való kiélezése. Érdemes lenne egy egész Schelling-szöveget idefirkantanom: „Gyakran kérdezték: hogyan tudta a görög ész elviselni tragédiáinak ellentmondásait? Egy halandó, akit a végzet arra rendel, hogy vétezzék, harcol a *végzet ellen*, és mégis borzalmasan lakol a vétekért, amely a sors műve volt. Ez ellentmondás *alapja* az, ami elviselhetővé tette ezt az ellentmondást, mélyebben rejtett, mint ahol keresték: az emberi szabadságnak az objektív világgal vívott küzdelmében rejtett; ebben a küzdelemben a halandónak – lévén, hogy ama hatalom, vonzerő: túlerő, fátum – *szükségképpen* alul kell maradnia, és mégis – mivelhogyan nem *harc nélkül* maradt alul – alulmaradásaért bűnhődnie kell. Hogy a bűnös, aki csak a sors túlerejével szemben maradt alul, mégis *bűnhődik*, az emberi szabadság elismerése volt, a becsületé, amely

megillette a szabadságot. A görög tragédia megbecsülte az emberi szabadságot azáltal, hogy *harcolni hagyta* hőstét a sors túlerejével szemben: hogy ne hágja át a művészet korlátait, alul kellett maradnia hősének, de hogy ugyanakkor jóvátegye az emberi szabadságnak a művészet általi elnyomását és meggyalázását, a hősnak *bűnhődnie* kellett – a sors által elkövetett bűnéért is. Amennyiben a *hős* még szabad, megőrzi önmagát a végzet hatalmával szemben. Amint alulmarad, nem szabad többé.”

Figyeled, milyen érdekes? Nem véletlenül mondtam egyik előző levemben, hogy ez a társadalom azért kurva, mert még bűnhődni sem hagyja az embert. És tovább: „Alulmaradva panaszkodva perel a sorssal szabadsága elvesztése miatt. Szabadság és pusztulás a görög tragédiában nem tudott egymásra rímelni. Csak akitől *elrabolták* szabadságát, csak az maradhatott alul. Nagyszerű gondolat volt: önként viselni a büntetést egy *elkerülhetetlen* bűnért, hogy az ember szabadságának elvesztése is éppen ezt a szabadságot bizonyítsa, és a szabad akarat kinyilvánításával pusztuljon el.” Így juthatunk el a hegeli esztétikáig. Kedvem lenne most tovább folytatni, kissé átképezni mindezt. De hol vagyunk mi attól, hogy nagy jellemekről beszéljünk, akiknek „becsületére válik, hogy vétkesek lehetnek”. A nagy görög tragikusok világlátása kinek a sajátja ma? Egy kis igazi, nyílt tragédia kéne, s nem kábítószer az álmok ébresztéséhez. Egy kis nyílt harc, ahol kiderülne, hogy nem a sorssal, hanem egy nagy „semmivel” csatázunk!? Csak a végzetszerűség bizonyítja a „semmi” jelenlétét. S hagyjuk, hogy tomboljon.

Tényleg, mi lesz, ha álmaink is elszenderednek?

38.

Utóolvasói válasz: Hogy is írta Madách? A Tragédia második, paradicsomi színében mondatja Luciferrel – miután az Ádámmal vitatkozó Éva a bűnt és a büntetés lehetőségét „férjétől” eltérően ítéli meg az isteni akarat értelmezésében –: „Lám, megjelent az első bölcselő! / Nagy sor jövend utánad, szép hugom”.

Félretéve a gúnyolódást: valóban, ki lehetett ez a legújabb kori „szép hugom”, ez a Schellinggel, Hegellel érvelő, a görög tragédiákat a jelenkori hősnélküliséggel szembesítő F (femina – Fanni, Fatima, Fortuna) és az ugyancsak azonosítandó János, a levelezőtárs?

Utókori hozzászólásként, vitát nyitva a levelező tanárnővel, érdemes volna elidőzni (újra és újra) a mi Szabédi Lászlónk tragédiájánál. Csupán emlékeztetőül a maiak számára: tőle, Szabéditől származik az a mindmáig ki nem nyomtatott drámatöredék, amely a *Szabadság rabjai* címet viseli. De Szabédi teljes élete, halála alighanem jó ellenpélda lehetne az F által áhított „egy kis igazi nyílt tragédiára”, pontosabban annak vélt hiányára. Merthogy ebben igazán nem volt hiány.

39.

Mélyülnek arcomon a ráncok. Kezem remeg, ha fáradt vagyok. Torkomban elhal a szó, ha ordítani akarok. Hatalmas üresség tátong bennem, körülöttem. S mégis oly szép – szépek a körülöttem hullámozó apró habok, a lágyan rád tapa-

dó langyos víz, s kiterülsz a sötét éjszakának, s neki mondod el, hogy egy-egy ilyen önfeledt pillanatban milyen szép minden. Biztonságérzetet a távolságban elvesző csillagok adják, amiknek fényét alig sejtethed. A békák zajongnak csak körülötted – békánászra hívják szerelmeiket. Egyébként csendes minden. Motorzúgás, a turbina hangja teljesen belevész a csendbe. Semlegessé válik. Mily egyszerűen oldja ezt meg az emberi természet. Ami nem fér bele a természet világába, azt egyszerűen nem észleli.

Lírai leveleket kéne firkantanom, szép nagy szavakat, de te azoknak úgysem hiszel, sőt talán én is csak öngúnnal tudnám ezt művelni. Pedig senki sem hazudik akkor, amikor végre eljut oda, hogy így fogalmazza meg önmagát. Csak egyben tévedünk: általában nem azt mondjuk ki, ami van, hanem azt, amire vágyunk. Igen, egy csöppnyi kis aroma elég ahhoz, hogy melléképzeljük a legszebb, legizesebb gyümölcsöt, sőt, még azt is el tudjuk képzelni, hogy mi ízleljük ezt a mennyei mannat. Az embert sorozatos mellékapcsolásai nem jogosítják fel arra, hogy egy újabb aroma ne ugyanazt a reakciót váltsa ki belőle. Vagyis a csalódások nem hatalmaznak fel arra, hogy ne higgy. Aki ettől megfosztatik, az már nem él...

40.

Ismét Fanni, „az eredeti”. 1794-ből, a kertből:

„Ó, be jó itt!... Veteményeskertünk ajtaja megett, melyen a gyümölcsösbe járunk, a sövényt vastagon befutotta a komló, amely általfonódik egy szép kőkényfácskára, és ezen nyájas boltozat alatt az én kis asztalkám, amelynél oly jóízú az olvasás. Ide lopom ki magamat sok vasárnap délutánján és sok korán reggelen, mikor senki sem lát, senki sem bánt. Itt olvasok orozva, itt írok, itt sírok orozva.

Ó, te kedves zöld sötétség, titkaim meghittje! mely édes alattad az ábrándozás, szabadabb alattad a pihegés, és midőn alád érek, malomkőnyi nehéz teher esik le mellyemről. A napsugárok csak helyyel-hellyel sütnék papirosomra, és barátságos csalfasággal látszatnak hozzám beleselkedni.... egy komlósár nyájasan s hízelkedve nyúlik által hozzám vállamon keresztül, s látszatik esmért barátnéját általölelni... Ó, be jó itt! Ez a hely engem oly jó szívvel fogad, mások – tőle mind idegenek... Kedves szomorúságú dongása hallik a méhecskének, melyeknek kasai túl a sövény mellett vagynak kirakva, barátságos mormolásuk olyan, mint a forrás álmhozó csergedezése... Néha egy eltévelyedett, lézengő méh rövid látogatást ad hajlékomban... Kedves kis vendégem, örömmel látlak. Állapodj meg itt, nyugodj itt ki nálam. Nem félek én fullánkodtól... ő, mérgesebb annál az embereké. Te azzal csak a bántót bünteted, egyező társaságokban közserelemmel munkáltok... Az ember pedig az embernek teszi napjait keserűkké... Itt távol vagyok tőlök... Azért, ó, azért oly igen jó itt!”

41.

Még egy mese: öntudatra ébredésem legválságosabb pillanata, ami Enyedhez kapcsolódik. Harmadévesek voltunk, vagyis tizenegyedikesek. Magyartanárom

kérésére önéletrajzot kellett írunk. Bennem akkor jelentkezett először ez a kérdés, hogy ki is vagyok én tulajdonképpen. Majd egyszer elolvasom neked, János, azt a tíz tőmondatban megfogalmazott énképemet, ami hosszú éveknek a vívódásai után született meg. Itt kezdődött, ezzel az önéletírással, amikor tudatosult bennem, hogy én teljes véletlen folytán lettem az, ami lettem, s hogy a természetől teljesen elütő módon alakulgattam 18 éves koromig. Az esti vacsoraszünet szabad perceiben egyedül bolyongtam a tornakertben, az Órhegy lábánál, és kerestem önmagam. Ezek voltak magányom csúcspontjai, akkor fogalmaztam meg az önéletrajzomat. Abban az időben vénnek, százesztendősnak éreztem magam, pedig még szerelmes sem voltam, sikertelenségi élményeim sem voltak; mindenben az elvárások csúcstértékét adtam – ezt utólagosan mondták mások –, s nagy katasztrófák sem voltak életemben (még csak temetni sem temettem senkit). S mégis koravén, dogmatikus, merev elvek szerint éltem mindennapjaimat. Ebben a konstellációban született meg az a dolgozat, amit az osztálytársaimnak felolvastak, amiért a tanárom megdicsért, s amiből megszületett a filozófiához való vonzódásom, embertársaimhoz való ragaszkodásom, a felelősségérzet szintjén – valamint az első öngyilkossági kísérletem.

Ma kértem tanáromat: emlékszik-e erre a dolgozatra? S mint ahogy vártam, jött is az őszinte válasz: nem! Ha ezelőtt pár évvel bizonyosodom meg erről, biztos tragikus következményekkel zárul. Most nem is érdekelt. S kedvesen, mosolygósan hallgattam végig NDK-beli utazásáról a beszámolóját, valamint a kislánya sikereiről tartott traktátusát. Hát ennyi. Mítoszrombolást hajtok végre. Csendesen feltöröm hét lakatra zárt emlékképeimet, hogy helyükbe újakat helyezzek.

Nem túl korai ez az egész?

42.

Ami oly egyöntetűen igazként jelentkezik – ha mástól hallod, rögtön kételkedést szül benned. Ez csak azért van, hogy ami a tied, az nem lehet a másé? Vagy valami egyébről van szó? Mai irodalmi-esztétikai értékeink mérlegelése közepette lepottintott meg ez a gondolat, érzés. De jött, hogy kifaggassam egyik volt tanáromat arról, amit ma elvárunk ezektől az emberektől. Nem hagyta magát, nem engedte, hogy rákérdezzek olyasmire, ami felelősségtudatára, a vállalásaira engedett volna következtetni. Nem merünk egymással szembenézni emberekül. Úgy érzem, mindenki szívesebben, a legszívesebben azzal áll elő, ami nekem nincs: család, gyerek, autó, külföldi utak, példás családi élet stb. Ezen túl még esetleg pedagógusi megvalósításaink, s aztán stop. Tisztázni valódi problémáinkat? Legfeljebb a vicc szintjén, anekdota, katasztrófa, mesék szintjén. De tovább semmi...

43.

Nehéz ma igaz embereket találni. Ahol vannak, ott általában megállok.

Kedves Jánosom! Nem feledkeztem meg rólad, csak a magam módján ünnepeltelek. Csodakertben jártam – szamócát ízleltem, gombát vacsoráztam, mada-

rakkal társalogtam, s felülről néztem a világot: mily kietlen, nyomorúságos, annak ellenére, hogy csodás, nagyszerű minden, ami körülvesz. Ünnepezt minden körülöttem, de belül szomorúság kínozott. Vidám szomorúság, ami felemelő s nagyszerű lehet. Templomban jártam, s talákoztam az Istenséggel, és ez csodás fennköltséget kölcsönzött, boldogságot sugárzott mindenkire, aki a környezetembe került. Örüljünk annak, hogy így is lehet. Ma téged ünnepeltelek, hogy vagy.

44.

Én János, aki néktek atyátokfia is vagyok, társatok is a Jézus Krisztus szenvedésében és királyságában és tűrésében, a szigeten valék, amely Patmosznak neveztetik, az Isten beszédéért és Jézus Krisztus bizonyágtételéért.

Akinek van füle, hallja, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek. A győzedelmesnek enni adok az elrejtett mannából, és adok annak fehér kövecskét, és a kövecskén új írott nevet, amelyet senki nem tud, csak az, aki kapja.

Tudom a te dolgaidat és szeretetedet, szolgálatodat és hitedet és tűrésedet, és hogy a te utolsó cselekedeteid többek az elsőknél.

De van valami kevés panaszkodásom ellened, mert megengeded amaz asszonynak, Jézabelnek, aki magát prófétának mondja, hogy tanítson és elhitesse az én szolgálóimat, hogy paráználkodjanak, és a bálványáldozatokból egyenek.

És most kérlek téged, Asszonyom, nem mintha új parancsolatot írnék neked, hanem amelyet kezdettől fogva vettünk, hogy szeressük egymást.

Sok írnivalóm volna néktek, de nem akartam papirossal és tintával, hanem reményelem, hogy elmegyek hozzátok, és szemtől szembe beszélhetünk, hogy örömünk teljes legyen.

45.

Ellenőrizhető: Újszövetség. Új szövetség?

János a Jelenésekéből s a közönségesnek mondott levelekből.

Azon a bizonyos nyári napon milyen textust választott a pap? Amit F hallgatott. (Református? Római katolikus?) Talán épp János valamelyik könyvéből?

46

Nagyon érdekes, de teljesen új helyzetnek érzem azt, amiben vagyok. Egyetlen dolog hiányzik, de talán az sem – jót vitatkozni valakivel. Egy lakatlan sziget, ahol vagyunk. Senki nem kötelez, hogy felvegyem azt, ami általánosan hozzákapcsolódik hétköznapijainkhoz. A társaság is ismeretlen, csak a gyerek, ami nagyon jó, mert még magatartásban sem kell felvennem az általános elvárások szintjén kötelező szerepeket. Olyan vagyok, amilyenek a gyerekek: felszabadult és természetes. Nagyszerűen lehet velük játszani. Ők felnőtten akarnak játszani, mi meg... ami épp jólesik. Itt élünk napok óta, már nem kívánczom sehova.

47.

Innen is már elvágódok. Nem lelem sehol a helyem. Újra jön, hogy sírjak. Főleg azért, hogy nem tudom megtalálni azt a végleges létformámat, ami magabiztosságot, önbizalmat adna.

Marad minden a megátalkodott tehetetlenség szintjén. Hamarosan jobban kíváncszom egy nyugodt ideggyógyászati ágyba, mint egyebüvé. Írásomon érzékelem idegállapotomat. Sajnos betűformáim csöppnyi nyugalomról sem tanúskodnak. Nem tudom kipihenni fáradalmaimat, belső feszültségeim nem csökkennek. A sátoros ünnepek lejártak, ezután halottainkat ünnepeljük. Haza kell mennem.

A lakásomat hullaaállapotban hagytam. Mielőtt eljöttem, mindent kirámoltam a lakásból, amit fölöslegesnek éreztem. Nem tudom, vannak-e igazán fordulóponatok az ember életében, de ha valóságosan nincsenek, teszünk róla, hogy mégis legyenek. Anélkül, hogy nagy fogadalmakat tennék magamnak, komolyan nekilátok az „esettanulmányaimnak”. Talán ez lesz a legjobb elfoglaltság, amit mint pedagógus is jól érvényesíthetek. Ha nem lesz alkalmam filozófiát tanítani, keményen rá kell állnom valamilyen téren a szakosodásra.

48.

Egy ízig-vérig parasztlányból hogyan lesz értelmiségi? Hidd el, János, ha tudathasadásos állapotba jutok, az ennek lesz a következménye. Nem is kell a szkizózis állapotig elmenni – a kissé idegbeteg állapot is ennek az eredménye. S nem lennék egyedi eset.

Mindig vágyom haza, de mégis félelem, rettegés tölt el, ha haza indulok. Nagyon furcsa, de meghatározható ez a kettős érzés, ami ha megérkezem, hamarosan feloldódik egy olyanfajta csendes szemlélődésben, amit a végtelen, szépen ringó búzatábla szélén érez a szem, érzékel az ember. Én, aki a verbális kommunikációhoz szoktam, illetve ahhoz szoktattak – itt szavak nélkül tudok létezni. Érdekes, három-négy mondat után úgy érzem, hogy többet már nincs mit mondanom. A többi már csak együttlét: az étkezés együttléte, a munkában való együttlét, az alvás együttléte. Még a szemlélődésben is van együttlétünk, a jókedv kinyilvánításában is. Itt egyszerűen másként kell a magatartásomon keresztül megértetnem magam. Ha megérkezésem után pár perccel nem vállalom részt abban, amiben a körülöttem lévők részt vesznek – nagyon kényelmetlenül, kitisztottnak, idegennek érzem magam. Ezt csak itthon érzem, sehol máshol ezen a kerek világon.

Érzed, hogy betűim nem annyira szögletesek, mint azelőtt, folyékonyabb az írásom? Nem remegek, pedig alig pár órája vagyok itthon. Kiástam a délután folyamán kb. 5-6 mázsa pityókát (kapával!), segítettem ezt a mennyiséget fel- és lerakni a szekérről. Ezzel telnek az itthoni napok, kaptam és ettem már érett szőlőt, holnap meg hajnalosan kenyeret dagasztok, s körtét kell szednem azután.

De szörnyű az, hogy pár nap után az itthonlét is zavar, mert tudom, hogy hamarosan véget ér – s úgysem tudnám már elfogadni ezt a létezési formát.

49.

És mégis: Kert és Országút
Napok hordaléka (Déry Tibor)

„élni az idő közepében, élni egy nép szellemiségének közepében”

„Emlékszem ifjúságomnak egy korszakára, amelyben a teljes élet ismérveit egy jelszóba véltem tömöríteni: Kert és Országút. Kert, amelyben a természetet otthonomná nyese, enyhelynek a külvilág zaklatásai elől, és Országút, mely innen el és ide mindig visszavezetve, az emberiség kis és nagy kalandjaiba futtat.” (Déry)

50.

Hátha nyugodtabb lesz ez az évem, mint az előző volt. De jönnek a furdancsok. Ez kell nekem, már csak így érzem jól magam. Mindenesetre mély, épületes dolog az a mítoszrombolási akció, amiről meséltem. Úgy hiszem, még nincs vége, s ezért vagyok képtelen összefüggően gondolkodni, ha már nem alszom. Csak villóznak bennem a gondolatok, a képek.

Eszembe jut, hogy egyszer valamikor, az első itteni években foglalkoztatott a provincializmus mint olyan. Elég sokat is beszélgettem emberekkel erről, s ami végső soron új felfedezés volt számomra, hogy a provincializmus nem is annyira szellemi beszűkülést jelent. Nyilván vannak provinciális emberek, akik nagyon intenzív szellemi életet élnek, és széles skálán mozgó információik vannak egy adott szakterületen, vagy úgy általában. Hanem érzelmi sivárság a fő tartozéka a vidékiességeknek. Ebből származik egy ügyetlenkedő, bugyuta emberi magatartásforma, ami deformálja az értékítéleteket, lemerevíti az ember gondolkodását, kitermel egy elbizonytalanodást, s besüppesztí az embert egy hatalmas nagy semmibe. Az érzelmi sivárság nyilván az élmények hiányából fakad. Szerintem a nagyváros is kitermelheti ezt a típust, csupán a kisvárosban több van belőlük egy csomóban.

Nem térek ki arra, hogy hol kezdődik a kisváros és nagyváros stb. A lényeg, amit mondani akartam, az érzelmi sivárságon van. Ön, uram, nem érzi, hogy élményszegény környezetben élünk?

Nem tudom, a provinciálisnak mi az ellenpólusa. Kozmopolita, világfi? Vagy a tudós típusú ember? Nem tudom. A fontos az, hogy a barátnémra nem lehet rámondani, hogy provinciális. Mikor hazajött legutóbb a nyugati útjáról, mesélt az élményeiről, s egyszer csak úgy megállapította, hogy ő most nem dicsekszik, hogy miket él meg velem szemben, aki egy ingerszegény környezetben él, s akinek az információ feketepiaci áru. Tudja, hogy én nem értem félre, azért mesél. Meggyőződése egyébként, hogy az emberi mivoltunkat nem a tér-idő koordináták határozzák meg. Mindegy, hogy hol élsz – egy adott szinten túl. Mindegy lenne, hogy az óceán túlsó partján vagy Európa nyugatibb részein élnél vagy itt – csak te maradnál, s ugyanazt tennéd, ugyanúgy viselkednél, mint itt.

Az anyagi világon való felülemelkedésről, az álproblémáktól való megszabadulásról van szó. S ez végletekben adatik meg az embernek, vagy amikor

mindentől megfosztatik, ami egy normális emberi létkeretet biztosítana számára. Ezért úgy érzem, a provincia ebben az összefüggésben nem jelent föltétlenül katasztrófát.

51.

Sajnálom, hogy nem tudok szürrealistául. Meg kéne tanítson, jó uram, hogy mit is jelent a szürrealista világ. Azt gondolom, hogy a víziók világa testemre szabott, csak még nem ismerem. Elfogott a vágy egy ilyen világ után.

... Hogy szükségem volt egy ilyen szétszórt, szétfolyó élethelyzetet teremtenem magamnak, amelyben nem tartozom senkihez és semmihez, mert csak így tudtam a legtágasabb kilátást biztosítani magamnak a világra. „Mert aki senkié, az mindenkié...” De ha ez megvan, ezután mi következik?

52.

Gyönyörű napom volt... Mindent megold a nagy természet, ahogy mondani szokás, csak figyelni kell a hangokra, neszekre, árnyalatokra. Nagyon jó így, mert magad gyakorolhatod ilyenformán azt, amit másoktól vársz el. Simogathat-e valaki is úgy, ahogy a zuhogó hegyi patak vize vagy a fenyők tűlevelű ágai simogatni képesek? Érezhetsz-e olyan melegséget valaki mellett, mint a tűző nap sugaraiban? Lehet, túlzok, kedves János! De kegyetlen érzés az, amikor ezen kérdésekre a válasz az: sajnós nem!

Pedig senki sem kívánhat többet magának annál, amit ma volt szerencsém megélni. Valójában örvendek annak, hogy ez is van. A fenyők méltóságteljes, lágy ingadozása a szélben, az esztétikai élmények egész sorozata, a madarakkal, fákkal, füvekkel való halk párbeszéd. Magához ölelt a Föld, János! S mindez nem elég? Mi kell még? Igen, talán valami hiányzik, valami rettenetesen hiányzik. Egy kis mesterséges narkós állapot, ami pótolna minden hiányérzetet, s ami azonos a teljes megsemmisüléssel.

53.

Mi (nem) fér bele egy 20. század végi folytatásos (pedagógus) lányregénybe, levélregénybe? Lehet-e, szabad-e esztétikai, netán etikai szempontokra hivatkozva határt szabni, gátat állítani az érzelemkitörések reprodukciójának, a vágyak teljes kibeszélésének? Ma bizonyára csak egy irodalomtörténész, egy-egy ambiciózusabb bölcsező olvassa a 27 évesen elhunyt Kármán József művét. Pedig:

„Amott, titkos rejtekemmel átellenben nyugoszik le a világ királynéja pompás felséggel, és veres lángot gerjeszt setét magánosságomban. Az én orcám is mind tüze visszavetésétül, mind a gyönyörűségtől gyulladt. Jövel, édes borzadások órája!...”

Az „édes borzadások” egy ilyen óráján születhetett a szöveg, hosszú levél 7. lapjára beszámozva, a kortárs Fanni képzeletéből papírra másolva – ahogy itt betűhíven következik.

címe nincs! (dátuma sem)

Pipafüstbe gabalyodott csend. Dübörög a rádió egy idegen adón. Függyön az ablakon. A fénnel szemben frissen festett női portrék, egy rosszul sikerült aktvázat. Festőjük, ecsettel a kezében, kinyúlva az ágyon. Pár pillanat csend a rádióadásban, amikor a jó öt perce a nyitott ajtóban szemlélődő megszólal.

Felborul minden. A meglepett kapkodva összeszedi magát, felugrik, hellyel, cigarettával, kávéval kínálja a bemerészkedőt. Kedves meglepetéssel próbál beilleszkedni a valós helyzetbe.

– Hihetetlen, de még sosem láttam magát szoknyában – s máris nyúl az egymásba tekeredett láb felé. Nem képes felrázni magát a kusza emlékképek, fantáziálások világából. Bátran emeli a szoknyát, s ujjja hegyével végigsimogatja a napbarnított, kemény combokat. Ellenállás nincs. Mintha egy tárgyat simogatna. Imádja a szép formákat. Kitapinthatatlannak tűnik a forma, amit már évek óta magában hordoz, agya egyik szegeletébe rekesztett mint soha-meg-nem-valósult álomképet. S most itt van. Érintheti, tapogatja. Hideg borzongatja bőre felszínét. Képtelenség. Valamit tenni kéne. Kedvenc témájába kezd: a nők tipologizálásának lehetőségei. Nem megy. Hideg visszautasítás: – Már ismerjük! – Hirtelen felvillannak benne az elképzelt formák, amik festés közben vászonra kellett volna kerüljenek. Sajnálkozva gondol az elpazarolt festékre. Most kéne ecsetet ragadni. Ez a megfelelő pillanat. Itt kell folytatni. Vélni meri, hogy az agya egyik szegeletébe rekesztett forma megelevenedett. Látja a teltkarcsú alakot, az izmos, erőtől duzzadó keblet, a jellegzetes arcjátékot a rideg, ironikus mosollyal. Itt van.

A hidegrázás kellemes remegésbe vált át. Megragadni a pillanatot. Nem tudja még, hogy az előbbi fantáziálását éli tovább vagy a valóságot.

A Másik által kezdeményezett beszélgetés kapcsán elővesz egy pár esettanulmányt, példalázás végett. Így teszhelyzetbe és testközelségbe kerülnek. Beleremeg. Kétségbeesve igyekszik felhívni magára a Másik figyelmét. Apró rángatózások jelzik, hogy még mindig önmagában keresi állapota okát. Kinyújtja a kezét, érinti a ruhát, érzi a test melegét. Ki kell dobni a merev képzeteket. Kavarognak az emlékképek s a valóság.

Hihetetlennek tűnik mindez, csak akkor mosolyodik el boldogan, amikor ajka körül érzi a Nő leheletét, kissé szétnyílt ajkai érintését. Valóság! Régi gondolatok keringenek benne. Még mindig felfoghatatlan számára az évek óta magában hordozott képek megelevenedése. Kissé megborzong. Folytatni! Hirtelen magához vonja a testet, remeg, kapkodva nyeli a levegőt, már ágyéka táján is bizsergő érzés tölti el. Csak félbe ne szakadjon! Megnyugszik kissé, s feszült izmai fellazulnak, amikor érzi a hosszú ujjak érintését csupasszá szabadított testrészen. De csak akkor engedi át magát igazán a gyönyör enyhébb érzéseinek, amikor lesván a lehunytt szempillák mögött rejtőzködő nyugodt arcot, előbb félénk, majd erélyesebb követelőzései, utasításai meghallgatásra találnak. Mind erőteljesebb s erőtejesebb a szorítás, markolászás. Remeg, rángatózik, hörög, sóhajtozik, jajong. A testében szétáradó melegséget fokozza a fájdalomig kikövetelt szorítás, ami

átcsap simogató mozdulatokba. Az ujjak gyöngéd játéka, a szétfröccsenő sperma, a vonagló test kiűz minden gondolatot a fejéből.

A Nő egyenletes, nyugodt lélegzése hozza vissza a hosszú percekig tartó gyönyörállapotból. Szinte visít benne annak felismerése, amit ténylegesen megélt. A Nő kezének az érintését elutasító mozdulattal törli le a szétfolyt spermát. Az idegenül rábámuló szempár visszahozza a kétségbeesést, a zavart. De még akkor sem tér teljesen magához, amikor a soha-meg-nem-ismételhetőség gondolatával, vigasznak szánva, kimondja: – Egyszer majd én fogom magát ilyen örömben részesíteni! – De tudja, hogy szavai értelmetlenek, a semmibe csengnek, és marad számára továbbra is az élettelen forma, a képzelet.

55.

??

56.

Nem neked valók ezek a mesék vagy játszmák, kedves János. Nem mondhatom, hogy kinőttél volna belőlük, csupán kissé szabadabb szárnyalása kéne legyen a dolgok menetének. Akadályok, megszorítások között lehetetlen játszani. Néha elkelnének az olyan napok, órák vagy akár pillanatok, amikor az ember mindentől függetlenül tudja magát, és játszik gondfeledten, derűsen, vidáman. Úgy, ahogy azt teljes komolysággal teszi a gyermek.

Nem tudom, éreztem-e én valaha ilyesmit. Gyermekkoromtól megfosztottak, felnőttkoromban meg nem akadok partnerre.

Mindenhol tiltások sorozata, amit még ésszerű érzelmességgel sem tudok sóhaj nélkül lenyelni. Fáj, János, nagyon fáj, hogy én mindig, mindenhol, valamiről lemaradok.

Mostanában komolyan foglalkoztat újra az öngyilkosság problémája. Néha úgy érzem, hogy képtelen vagyok már egy olyan lényegi változást létrehozni, kiprovokálni az élettől, ami egy másabb életformát jelenthetne. Szerinted az egyedüllét, magány, az enyém fajta, a családnélküliség, gyereknélküliség állapotában van valami természetellenes? (Nyilván ilyenkor az ember nehezebben gondolkodik – éjszaka 2 óra, állomás)...

Most nagy, hangzatos szavak motoszkálnak bennem. Elindultam szép lassan – nemsokára jön a vonat. Az önmagam megfogalmazásának igénye után talán eljutok oda, hogy egyszer majd igényt fogok érezni a mások megfogalmazására is.

57.

az éjszaka – s az ébredés

Hydrostop

magnóliás arckép (Fülöp Antal Andor)

„Mít tudnak azok, akik nem az élet mélyéről jönnek?” (Bálint Tibor)

58.

Megkezdtem az önrevíziót, a mítoszrombolási akciómat. Ennek egyik fázisa a mai éjszakai felismerésem, és pedig: rájöttem, megéltem az alkotási folyamat egyik nagyon lényeges mozzanatát: objektíve szemlélni helyzeteket, amik magukban hordoznak bizonyos tipikus esetet. Hurrá! Sikerült meg is fogalmaznom. Erről nem tudtam eddig, ezt nem ismertem fel. Most már másként tudok szemlélődni, szemrevételezni. S még valamit: eddig önmagamot igyekeztem megfogalmazni, most meg elkezdtem másokat, a környezetemet újrafogalmazni a saját megfigyelésem, meglátásaim szerint. Ez remek dolog. Lehet, jóval korábban kellett volna ennek bennem tudatosodnia, de az is lehet, hogy csak egy bizonyos tapasztalat alapján jut el idáig az ember. Végző soron a primitív ember számára is a legnagyobb élmény az lehetett, amikor felfedezte saját másságát fajtájának más egyedeivel szemben, s a másik az, amikor szellemi szinten újrateremtette a környezetét, nevet adott a tárgyaknak.

Na, most okos voltam! Felfedeztem a spanyolviaszt – mondja maga, uram. Nem arról van szó, hogy ezt nem tudtam. Tudtam. De élmény szintjén tettem magamévá valamit, amiről utólagosan állapítottam meg, hogy ez az.

59.

Új nap – új körülmények. Tegnap elolvastam egy könyvet. Reggeltől estig gyűléseztünk, ami rettenetes volt. Estére hullafáradtan értem haza, enni sem volt kedvem. Ilyen nem volt még – tíz órára már aludtam; képzelheti, uram, mit jelenthetett egy ilyen nap. A fontosabb az, hogy olvastam. Egy olyan környezetben, amiben voltam, nehéz volt a könyvre figyelni s alaposan megemésztetni az olvasottakat. Most újra gyűlés következik. Gyűl-és... Szörnyű!

A könyv, amit olvastam, Mezei András könyve, az idén jelent meg, s elég nagy port kavartak körülötte. Engem is megkavargatott, főleg annak tudatosítása, hogy mennyire gyerekcipőben jár a pszichológia. Főleg az interperszonális kapcsolatok szintjén lejátszódó jelenségeket nem ismerjük. (Közben tartottam egy kiselőadást az egyik kolléganőmnek a női emancipációról és a személyiség felszabadításának folyamatáról.) A Mezei-könyv sok mindenről meggyőzőtt, amit eddig csak sejtettem. És pedig:

1. a női emancipáció nem létezik, s egyhamar nem is lesz belőle gálickő;
2. az ember (akár nő, akár férfi) poligám hajlamú, csak a társadalom kényszeríti rá a monogámiát. A monogámia mint szükségesség létezett valamikor, de ma már nem az;
3. megtanultam, hogy a férfi + feleség és szerető még mind csak monogámia;
4. lehet a férfiakkal is úgy viselkedni, ahogy a férfiak viselkednek a nőkkel;
5. a nők, ha egy helyzetet választanak, sosem tudják megindokolni, hogy azt miért választják;
6. s nincs perverzitás a szexben, legfeljebb csalás létezik, amikor az ember olyat tesz, amit igazán nem kíván.

Még mondjak ilyen szépeket? Tudnám folytatni, de feltételezem, ezek nem hatnának az újdonság szintjén. Azt is megtanultam, hogy szerelem nincs, csak

menekülés valami elől vagy vágy valami után; s ha mégis létezne, akkor nem egy állapot, hanem egy folyamat, aminek éppúgy szükségszerű tartozéka a rossz érzések sorozata, mint a kellemes élményeké. Azt is megtudtam, hogy abszolút tapasztalatlan vagyok a szexgyakorlásban. Még csak azt kell megtudnom, hogy honnan ez a tapasztalatlanság. S azt sem tudom, hogy mi kényszerít egymás mellé az unalom fázisáig két embert. Miért marad egymás mellett két ember, mikor már nem nyújthatnak egymásnak semmit?

Ezekről a dolgokról nagyon kevés emberrel, vagy mondjam azt, senki emberfiával nem tudok teljesen nyíltan beszélni. Pedig néha kívánja a „szervezetem”. Szerintem, ha nyíltan beszélünk is róla, akkor is marad elég „metafizika” benne ahhoz, hogy megmaradjon a varázsa.

És hogy egy szexeszt alapján hogyan jellemezték engem?

„Válaszai meglepőek, annyira ellentmondásosak. Mindenesetre van magában egy nagy adag értelmiségi mazochizmus, azonban ez nem csak a szexvonakozásokra terjed ki. Ennél lényegesebb azonban, hogy néha úgy tűnik, minden viselkedésvariációra nyitott, máskor pedig mindennel szemben gátolt. Magánál az ellentétesség túl sok. Egyik fő ellentmondás a konvencionális bűnös vállalkozásával szemben bizonyos elfogulatlan nyíltság, amely a konformistákra nem szokott jellemző lenni. Furcsa viszonyban van magánál a nevetséges, illetve mulatságos mozzanathoz való kapcsolódás is a nyitottsággal. Kezdve azon, hogy néha a nevetséges iránti érdeklődése megütközik, majd békésen megfér a konvencionálisizmussal. Az is érdekes, hogy mind a pikáns – azaz érzékizgató –, mind az ellenszenves – azaz értéklelombozó – képzelet a nevetségesség jegyében fogalmazódik meg. Vajon arról van szó, hogy éppen a legmélyebb emócióit tartja nevetségesnek, és ez okoz bizonyos komplexusokat? Másrészt nem tudom magyarázni a merészség és a visszarettenés állandó váltakozását.”

Szóval ez rólam szól. Nem tapasztalat, hanem egy teszt alapján. Volt egy idő, amikor foglalkoztatott ez a kérdés, hogy milyen vagyok mint nő. Úgy hiszem, ez mindenkit érdekel. Rájöttem, hogy elég, ha ránézek a partneremre, s ha azt ismerem, akkor megtudom, hogy abban a pillanatban milyen vagyok mint nő.

Jó uram, elnevettem magam... Tényleg képtelenségnek tűnik, hogy én ilyesmit firkálok. Mi tört most rám? Semmi. – Csupán az olvasottak kapcsán engedtem szabadjára a gondolataimat.

60.

Szegény Fanni! Mármost a Kármáné. Milyen naiv, milyen tudatlan volt. Nem készítettek még személyiség- és intelligenciateszteket, arisztokrata környezetben sem. És ő nem olvashatta Freudot, mint kései utóda. F – Fatime, Fédra, Fiametta, Filoméla, Flóra. Fortuna.

61.

Nagyon emlékszem a tavalyi évkezdésekre, önmarcangolásaimra. Értelmiségi mazochizmus! Lehet, hogy ez van: csak ha szenvedek, érzem jól magam.

Karba tett kézzel várom, hogy valami történjen. Például valami természeti katasztrófa miatt csak decemberben kezdődjön az iskola. Vagy kitörjön rajtam valami rettenetes betegség, ami miatt nem mehetek tanítani. Ebből látszik, hogy félek. Félek, de jól tudom leplezni. Mintha egy masina egyik alkatrésze lennék, s nem látnám magát a masinát, sőt, én is csak mechanikusan mozgok, és nem tudom, mit csinálok.

Egyelőre személyiség- és intelligenciateszteket tanulmányozok, s Freud foglalkoztat. – Fárasztó lesz ez az év, s csak most érzem igazán, hogy egy pillanatot nem pihentem a vakációban.

62.

Ma reglón jártam meg cseszlén, s rettentő kellemetlen volt a csereszlye, felhorzsolta a bőrömet. Figyeli, uram? Regló = legelő, cseszle = irtás után az újranoított erdő (ami sűrű, szinte áthatolhatatlan), csereszlye = a fiatal fenyőok alján a száradt ágak száraz tűlevelei. Igen, ezeket a szavakat most ízlelgetem, s akiktől tanultam, csodálkoznak, hogy nem ismerem e szavak értelmét. Rengeteg fenyőalját, valamint rókagombát, csirkealját, hirtet szedtem, illetve szedtünk. Ablakpucolás helyett ezt választottam. Mogyorót ettem, s őzlátat ízlelgettem nyersen.

De a napnak vége. Holnap iskolába kell menni, meg kell győzőm a gyerekeket, hogy két kg gyógynövényt szedjenek. Ma én ezerjófűvet szedtem, egy csokorra való. S oly paradoxálisnak érzem, hogy a gyógynövényt kényszerből kell szedniük. Csupán arról van szó, hogy nem tudják, hogy ott fog rothadni a málnalevél, csipkebogyó meg egyebek, s nem képesek valamilyen formában a munkájukat hasznosítani a hivatalos szervek.

Oly borzasztó most arra gondolni, hogy holnap „lozinkákat” kell ragasztanom, mikor sokkal különbül is tudnám hasznosítani az időmet. Megszököm, uram! Érzem, hogy nem fogom sokáig bírni ezt a kényszerszermunkát.

Mindegy. Csak találok valamit abban is, ami haszontalan. Örvendek, hogy van egy új magyar szakos kolléganőnk, aki úgy néz ki, lelkes és becsületes. Örvendek, hogy az osztályom újra magyar nyelven tanulja a matematikát. Örvendek annak, hogy az összes ötödik osztály a kezembe került, s örvendek, hogy ma fenyőalját vacsoráztam, s nem voltam egyedül.

63.

Megpróbáltam írni, de nem ment. Egyáltalán nem tetsző állapot volt ez. Aztán jött sok-sok érdekesebbnél érdekesebb élmény, amit már megírni sem tudok, mert ez még intenzív énéllapot, magam sem tudom tudatosítani. Ahogy jöttek a történetek egymás után, csütörtöktől hétfő reggelig, legalább ilyen intenzitással szeretném élni az életemet. Volt abban minden: egymásra találás, találkozások, színházélmény, éjszakai hosszú autózás a borzongató sötét utakon, lubickolás a tóban, hosszú séták a hegyek rengetegjében, műemlékek, tárlatok, teniszezés, információcsere, hegyi patakokkal való társalgás, kopár sziklák megmászása,

az őszi gyönyörködtető, meleg simogatása, s nem utolsósorban éjszakába nyúló dumák, alkoholizálás nélkül. S nem hagyhatom ki gasztronómiai élvezeteinket sem (gomba tízféléképpen, erdei gyümölcsök, csodálatos természetes ízek). Négy nap alatt megtettünk több száz kilométert. Nagyon szép volt ez a négy nap. Nem tudom, mi volt a nagyszerűség alapja. Talán az együttes élmény, az egymásra találás egy olyan pillanatban, amikor segíteni tudtunk egymáson.

64.

Jó uram, kedves János!

Ha egy külső szemlélőként nézném a dolgokat, azt mondanám: miért fut ez a nő egy olyan szekér után, ami nem veszi fel. Ne értsen félre. Szó sincs arról, hogy lemondást vállalom. De Önnel szemben esélytelen minden akaratom. Ön erősebb nálam, s jogom van tiszteletben tartani mások függetlenségét és szabadságát... Amikor az ember érzi, hogy vannak erős emberek is ezen a világon... Írnom kell valakinek, mert másként megvadulok...

65.

Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János.

Mondának azért néki: Kicsoda vagy? Hogy megfelelhessünk azoknak, akik minket elküldöttek: Mit mondasz magad felől?

(A János írása szerint való szent evangéliom)

66.

Tudja, arra gondolok, hogy túl hosszú az az idő, amióta keresem önmagam. Talán nem is lesz vége sosem. Az ember időnként túl kell lépjen önmagán. Az évente megismétlődő dolgok tudatosították bennem, hogy az emberek java része erre képtelen. Minden évkezdéskor ugyanazok a dolgok ismétlődnek. A múlt évi tevékenység kiértékelése, osztályok elosztása, órarend, gyűlés gyűlés hátán, mezőgazdasági gyakorlat – jó alkalom a semmittevésre –, gyűlések utáni pletyóparti egy kávé vagy egy sör mellett, aztán munkatervkészítés, óravázlatok, s ilyen tevékenység, olyan tevékenység megszervezése. Egyik kolléganőmet megkérdeztem, hogy nem veszi észre, mennyire ugyanazt tárgyalják az emberek egy kávé mellett, mint ezelőtt egy évvel, vannak örökösen visszatérő témák, problémák, senki sem oldja meg, meg sem próbáljuk megoldani.

Két nap múlva:

Ha a világot sikerülne szókratészi egyszerűséggel szemlélni, nem tűnne minden olyan bonyolultnak. Szerintem a legnagyobb hibát a dolgok percepcionálásában ott követjük el, hogy az egyszerűt túlbonyolítjuk. Hogy jön ide ez? Útkeresgélesem közepette feltételeztem, hogy a szókratészi világszemléleti modellt kéne magunkévá tenni, természetesen mindannak figyelembevételével, amit a XX. században magunkénak vallhatunk. Közlöm Önnek, hogy Önnek megvannak az előfeltételei, képességei erre. Nocsak, micsoda felfedezésekhez jutottam!

Kedves János! Tudja, nem is önmagam keresése a fontos, hanem egy olyan modell megtalálása, ami egész MI-állapotunkra érvényes lehetne. Miután rájöttem az „Álomkommandó” elolvasása után, hogy nem fogadom el a sokak által és sokat hangoztatott túlélési politikát, a passzív ellenállás teóriát, s ugyanakkor értetlenül állok a vallani és vállalni magatartással szemben is, a MI hogyan továbbja kezdett izgatni. Sajnos örökösen megrekedek az ötleteim szintjén, ami egy felszínes MI-ismeretből származik, valamint abból, hogy sosem sikerül konfrontációs térben kergetni gondolataimat, ahol tisztázódhatnának a zűrzavaros látképeim. Kezdek arra gyanakodni, hogy komolyan itt senkit sem érdekelnek igazán azok a problémák, amik a MI-létünket veszélyeztetik. Vagy túl teoretikus szinten foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, vagy sehogy. Jelzem s ismétlem: nincs tiszta képem a MI-állapotainkról. Az információkat, amikor közvetlen környezetemből, saját környezetemből, saját vagy mások tapasztalatain keresztül jutnak el tudatomig, nem érzem eléggé megbízhatóknak, hogy ebből egy egészre való lényegi rálátás születhetne. Gondolok itt az iskoláink állapotára, a köztudatban élő, terjedő rémhírekre (lásd legutóbb: családok „áthelyezése” más megyékbe, fél falvak áttelepítése más helységekre stb.), könyvkiadásunk, sajtónk helyzete. Irodalmunk csak részben nyújt pontos helyzetképet, ahogy mondom: helyzetképet; részleteket láttat, de ritkán oksági összefüggéseket. Segébként is, ez nem az irodalom dolga. Szociológiánk, ha egyáltalán van ilyen, nem szolgáltat ehhez adatokat (de az is lehet, hogy én azokat nem ismerem). Kilátásaiban, következményeiben sem tudom lemérni ezt a – azt sem tudom, minek nevezzem – folyamatot. Egyrészt az elmondott okok miatt, másrészt saját naivságomban számomra felfoghatatlan, hogyha ez nem egy szükségszerű, törvényszerű folyamat, akkor hogy a csodába lesz valóságossá, vagyis nem tudom elképzelni, hogy egy antihumánus, sokak számára rossz dolog hogyan nyerhet valós kereteket. (Nem mintha nem lenne előpéldája az ilyesminek, de valahol csírájában ellenkezésbe ütközött, itt meg egy oly hosszú idő óta pont az elszenvedői körében nincs ellenállás, vagy csak nagyon enyhe.) Nem tudom, sehogy sem tudok beleérezni a dolgok lényegébe. Mindenki úgy tesz, mintha oly nyilvánvaló, világos volna, hogy itt mi történik. Pedig szerintem nagyon kevesen érzékelik teljes lényegi valóságában a történeteket. Pont az egyszerűség gondolata, amivel indítottam, feszíti bennem a kíváncsiságot. Mert ha nagyon egyszerű és áttetsző, hogy itt mi folyik – itt jön az ellentmondás –, miért a már említett magatartásformát választjuk? Ha oly egyszerű, akkor már csak egy lépés lenne bizonyos emberek számára az, hogy ezt a folyamatot megállítsák. S uramisten, tényleg lehetetlen ezt a kurva gépezetet leállítani, vagy legalábbis más irányt szabni a működésének?

Nem, nem megy! Sehogy sem vagyok képes hangyaszerepemben átlátni ezt az ördögi kört. Úgy éreztem, hogy a sütői modell segít, de akkor meg nem értem a sütői magatartást. Még mondhatnék egy pár modellt, amit ízelgetek, de sehogy sem adja egyik sem a teljesség érzetét. Vagy nem sikerül ezeket megértenem? Csupán erről lenne szó? Talán ennyire hülye mégsem vagyok.

Eléggé kínos ez, mert néha fura kettősséget, sőt pluralitást érzek a tudatom szintjén. Nem tudom magyarázatát adni a történeteknek. Néha ezt is s az ellentettjét is képes vagyok elfogadni. Nem is lenne baj, hisz ily ellentétek természetesen néha az emberben. De néha ki kéne állni dolgok mellett, s ilyenkor bénítólag hatnak ezek a dolgok – s ezt a mindennapjaiban éli át a legkegyetlenebbül az ember. Rajtunk ne sajnálkozzon senki kívülről, mert megfojtom. De ugyanakkor érzem, hogy tökéletesen igazuk van. S lényegében mi magunk is csupán annyit vagyunk képesek tenni: sajnálkozunk saját helyzetünkön, sőt, mi magunk sajnáljuk magunkat. Cirkuszi mutatóványosokként könnyeinkkel könnyeket fakasztunk. Pfuj, beleborzongtam. Van ennél szörnyűbb helyzet?

68.

Mondj igazat! – szólít fel a költő, oly váratlan-hevesen, hogy időnk sem marad kibúvó keresésére, hogy másokra hárítsuk a felelősséget az igazság megkerüléséért, kényelmes hazugságainkért. (A *Korunk*-lemez borítójára készült szöveg, 1976-ból.)

Bretter György: A hegyen túl is hegy van.

„Sütő, míg kiosztotta bűnbánó céduláit, a nyelvi szépségekben fogant bűnbánat alá monokritikus talajt varázsolt. Azt az illúziót sugallta, hogy a bűbnatra azért van szükség, mert megérkeztünk a mennyek országába. Bűneink így inkább ifjonti botlásokra emlékeztettek, mintsem jóvátehetetlen cselekedetekre.” (Bretter)

„Sütő – irodalmunk nagy csodája. A továbbiakban egyetlen feladatunk az, hogy megértsük: miért válhatott csodává.” (Bretter)

Egyre távolabb a kompromisszumoktól...

„Drámáiban a dialógus résztvevői egyetlen dologról beszélnek, kétféleképpen. A dialógus eredménye az, hogy csak együtt van igazuk, külön-külön értelmetlenek.” (Bretter)

„Miképp lesz a mozgalomból intézmény és az intézményből hatalmi eszköz: ez a probléma határozta meg témaválasztását, ez döntötte el, hogy az utcán heverő témákban kajtatva keresett valamit, s nem guberált, hanem archeológusként választotta ki azt a helyet, ahol a legvalószínűbb volt, hogy éppen azt találja meg, amire szüksége volt.” (Bretter)

69.

Addig, míg az emberben a zsigerek megborzongnak a csillogó, kíváncsi szem párok hatására, nincs baj. Már rég nem voltam ilyen eleven tekintetek keresztútjében, mint a mai nap. Ma kezdtük a tanítást, már vártam ezt a napot nagyon. Izgatottan készültem a találkozásra. Kis tízévesek társaságában voltam hat órán keresztül. Ki is fáradtam.

A dolgok egyik nyitját vélem felfedezni. Éspedig a kis létszámú osztályoknak tudom be a sikerélményem. Sajnos ezek a román osztályok. Ezekben az osztályokban maximum 28 tanuló van, míg a magyar osztályok általában 40-es létszá-

múak. Huszonöt-harminc tanulót még „be tudok kebelezní”, magammal tudok rántani, ennyit még képes vagyok, igaz, teljes energiabedobással, a kíváncsiság egy bizonyos szintjén tartani. Ha többen vannak, elveszek közöttük, elvesztem magabiztosságomat, pár gyerek kiesik a látókörömből.

De nagyon jó érzés kézen fogva vezetni őket, együtt kalandozni egy olyan világban, ami szinte meseszerű szövödményeken keresztül vezet el a tudás birodalmába. Most áradozom magának valami olyasmiről, amit lehet, Ön nem tart nagy értéknek, de akkor, amikor az embernek nem nyújt más elégtételt, akkor ennek is tud nagyon örövendeni!

Valami, amiről annyit beszéltem már: nagyon furcsa érzés, hogy a harmincvalahány idősebb-fiatalabb kolléga közül még egyetlen emberen láttam, hogy ujjongva, boldogan reagálta le az első találkozását a diákokkal. A többiben a rutin, a múlt év végén érezhető fáradtság, unalom látszott.

Ma ami szenzációs volt a kis ötödikesekkel, hogy éreztem, rám tapadnak, s egy kis mesével, játékkal, jókedvvel világokat lehetne borogatni velük. Sosem cselekednének természetük ellen, ha kissé szabadabban mozoghatnának. Képzelsen el egy ilyen helyzetet, amikor mesélek nekik arról, hogy a történelemórákon hatalmasakat fogunk utazni, térben, időben egy időgép segítségével, amit még nem fedeztek fel. A kölykök egy része azonnal „rám állt”, hogy csináljuk meg mi ezt az időgépet. Védekezz, ha tudsz! Persze megígérttem, hogy beszélek a fizikatanárral...

Tudja-e maga, uram, milyen szép ez a gyereki világ?

70.

Két kegyetlen dolgot tudtam meg. Az egyik, hogy honnan jött össze a három román osztály ötödikes szinten. Meggyőző munka eredménye, amit a beiratkozásnál végeztek a kollégáink, élükön az aligazgatónővel. S a másik: a hatalmas leépítés a vállalatokban mire megy ki. Állítólag egész családok kaptak áthelyezési papírt más megyékbe, azzal a megjegyzéssel, hogy itt a megyében sehol nem kapnak állást. Így, ha létezni akarnak, kénytelenek áttelepedni. S a helyükre, állítólag, más megyéből hoznak munkásokat, családostul. Mit szól hozzá, jó uram?

71.

(Levélfogalmazvány a cetlihalomból, egy színházi cikk vázlatának túloldalán)
Tisztelt Fazekas Elvtárs!

Apai és írói minőségemben egyaránt mélységes aggodalommal töltönek el az iskolai átszervezésre vonatkozó konkrét intézkedések, amelyeknek itt, Kolozsvárt tanúi vagyunk, de amelyekhez hasonló problémák tudomásom szerint más erdélyi városokban is felvetődtek. Kötelességemnek érzem Ön által a párt vezetésének figyelmét felhívni arra a veszélyre, amely a bejelentett tervek végrehajtása esetén a szocialista nemzetiségpolitikát súlyosan sértené. A kolozsvári 11. számú Líceum és a Brassai Líceum tervezett egyesítése két olyan művelődési intézmény sok évszázados hagyományát szakítaná meg, melyek a város s az egész ország

kultúrájának kiemelkedő értékeket adtak. Egyáltalában érthetetlen és megmagyarázhatatlan, elutasítandó, hogy a humán örökség folytatását (melybe a történelem is beletartozik!) a város magyar nyelvű iskoláiban ne biztosítsák megfelelő szinten. A 3. számú Líceum tíz- vagy nyolcosztályos iskola szintjére leszállítása már e tekintetben jelentett veszteséget, ezt tetézné most egy újabb, a nemzetiségi együttélést sértő intézkedés. Mindez olyan nemzetközi visszhangot váltana ki, ami semmiképpen sem tenne jó szolgálatot az országnak.

Hasonlóképpen életbevágóan fontosnak érzem szót emelni a szakképzés anyanyelvű biztosítása érdekében, hiszen ez ugyancsak alkotmány biztosította jogunk. Az anyanyelvi oktatás olyan veszteségét jelentené – az új iskolatípus átalakult tanrendje folytán – a jelenlegi szakképzési gyakorlat fenntartása, amely ugyancsak a szocialista nemzetiségi jogot sértené. Az irodalom, a folyóiratok, a színházak önmagukban nem tölthetik be hivatásukat, egyszerű kirakattá válhatnak, ha nem épülnek a sokoldalúan fejlett nemzetiségi iskolarendszerre.

Meggyőződésem, hogy a tanügyi átszervezés célja a szocializmus kiteljesedő szakaszának megfelelő feladatok minél jobb megvalósítása, következésképpen a romániai magyar néptömegek mozgósítása is e feladatok értelmében. A szülők körében tapasztalható nyugtalanság semmiképpen sem kívánatos, s ez nem csupán taktikai, hanem lényegi kérdés. Épp ezért bízom benne, hogy a problémát csupán jelző levelem lényegében nyitott kapukat dönget, s a helyi tervezés során elhamarkodott intézkedéseket legfelsőbb szinten újratárgyalják, s méltányos megoldást találnak gondjainkra.

Tisztelettel és elvtársi üdvözlettel

(A piszkozat aláírása nem került fel a levélíró neve. A letisztázott változat viszont, aláírással, biztosan elindult hivatalos – vagy talán félhivatalos – útján, Kolozsvárról Bukarestbe.)

72.

Így szeretném magam tudni mindig: csendesen, hallgatagon, a szellemi izgalmak világában. Hosszú idő óta ez az első ilyen alkalom. Sok órán keresztül Freud és Róheim világát kutatgatom. Lepárlataim erről nincsenek, a jegyzeteléshez nincs türelmem, de amit magamévá teszek így, az rendkívül izgalmas. S most sokat szeretnék egyedül lenni, a zajos külvilág ártalmaitól nélkül. De micso-da ellentmondás! Pár óra után már igénylem azt, hogy írjak magának. Igen, mert csak meg kéne tárgyalni, el kéne mondani valakinek, ami így összegyűl az emberben.

Izgalmas dolog lehet a pszichoanalitikus műelemzés. Régóta próbálkozom tájékozódni ezen a téren, de sehogy sem sikerül. Valahogy nem vág egybe a szakmámmal. Most hirtelen elfogott a vágy, hogy pontra tegyem ismereteimet a tinik életkori sajátosságainak a területén piaget-i irányvonalon, ugyanakkor izgat ez az önismereti klub dolog is, amit a gyerekeimmel kezdenék. A pszichoanalízissel foglalkozván elkapott a láz, hogy egy régebbi gondolatomat, ötletemet kivitelezem, ami a kiscsoport-lélektan területéhez kapcsolódik. Már régebbi gondolatom, hogy a drámairodalom alapos áttanulmányozásával

átfogó képet, jobban mondva modelleket kéne leképezni egy-egy társadalom kiscsoport-szerkezetére, valamint az ezekben megnyilvánuló interperszonális kapcsolatokra vonatkozóan. Meg is van az elképzelésem, hogyan lehetne ehhez hozzákezdeni, csak... csak! Többnyire megrekedek az ötleteim szintjén. Néha elkap a láz, nekifogok – aztán megáll a masina. Aztán pár év múlva sírni fogok az eltékozolt időért. Amikor eszembe jut, hogy például egy Róheim Gézának milyen tanulmányút, illetve előképzés állt a háta mögött, amíg eljutott odáig, hogy megírja azt, amit megírt, mindig elbátorodom. Nagy Olga mondta, hogy életének nagy része eltelt már, amikor rájött, hogy az embernek csak azzal érdemes foglalkoznia, amihez igazán ért, amit igazán ismer. Ha én ezt saját magamban alaposan szemügyre veszem, akkor igazán okom van az elkeseredésre. Vajon törvényszerűbb valamihez szakszerű igényességgel közeledni, vagy sok mindenből tudni valamennyit, annyit, amennyi az egzisztenciánkhoz, normális szinten való létezésünkhöz szükségeltetik? Most kenjem egész nyavalyámat a külső körülményekre? Legalább húsz évvel születtem volna hamarabb, vagy legalábbis egy más környezetben. Na, arra lennék kíváncsi, hogy akkor mit tettem volna.

Néha nagyon ellentétes, egymást kizáró gondolatok és érzések tombolnak bennem, főleg, amikor hagyom magam belső természetem erőitől irányítani... A természet nem csapja, nem csaphatja be önmagát. Hogy ezzel csak nyugtatgatom magam? Nem hinném.

Most olyan vagyok, mint egy megszállott. A mai nap történései után azon sem csodálkoznék, ha hirtelen bálványimádóvá vagy remetévé válnék. Ma reggel két olyan övön aluli ütést kaptam, amit bizonyára egész életemben nem fogok elfelejteni, pedig nem ért váratlanul, mert: 1. attól, azoktól kaptam, akiktől vártam; 2. olyan stílusban, ahogy azt elképzeltem. Ami meglepő volt, az hogy elemi erők törtek fel belőlem, indulataim legvadabb megnyilvánulásait éltem meg. Az egyik az emberi jó szándék teljes félreértelmezéseként konkretizálódott, a másikat nem is tudom még minek nevezzem. Talán a megfélemlítés, a hatalommal való visszaélés legprimitívebb szintjén? Talán. De nevezhetném békakuruttyolásnak, amit a feltételezett oroszlán megriasztására eszkábáltak össze. Ez inkább talál. Istenem, micsoda futás lenne itt egy váratlan pálfordulat esetén! Vagy ki tudja? Úgy néz ki, hogy ezek az emberek olyanok, mint a legképlékenyebb anyag (valami nagyon csúnya hasonlatot akartam mondani): bármilyen formát hajlandók felvenni, csak megmaradjanak. Nem tudom, miért undorodtam meg ennyire. Ez már sok, túl sok. Holnapra kiűzöm magamból, de most úgy hiszem, nincs olyan féreg, amitől jobban undorodnék, mint ezektől. Soha nem engedtem meg magamnak ezt az érzést... Most sem az indította meg bennem, hogy velem személy szerint ilyenek. Valami más. Az emberi mivoltuk. Hogy tud az ember ennyire tartás nélküli, gerinctelen lenni? Hogy velük mit kezdek az elkövetkezőkben, azt meglátom. Nem lesz könnyű.

Legyen egy szép befejezés. Hogy mondja Bajor Andor? „...az emberek javíthatatlanok és elronthatatlanok. Hozzá kell tennem, átmenetileg megőrizhetőek...” Békaemberek! A hatalom tökéletes kiszolgálói mikrovilágunkban.

73.

„Azok a dolgok visznek a sírba, amelyeket nem mondhatunk el valamilyen oknál fogva.” (Király László: Kék farkasok)

74.

Kedves János, csak azért írok, hogy ne feledjem el a betűvetést és a szókimondást – pedig már felszabadultam a gátlásaim alól, csak sántítok, de még nem némultam el. Mindig félek, hogy szubjektív nyavalygássá válik a levelem, de az is lehet, hogy az elmúlt idő eseménytelensége miatt nem érzek kommunikációs kényszert. Mégis számba veszem az utóbbi hetek eseményeit.

A Balla Zsófi-val való találkozás, illetve a költészetével való rendszeresebb foglalkozás egy új világot kavart fel bennem. Egyet tudok biztosan, s ezt BZS tudatosította, erősítette meg bennem: nagyon fontos a közösségi szálak fenntartása, ha egyáltalán vannak még lehetőségeink önmagunk megtartására. Ugyanakkor a szabadságunk megőrzésének egyik, s talán egyetlen lehetősége is megerősödött bennem. A Balla Zsófi-val való találkozás, beszélgetéseink női mivoltom elfogadásában is sokat segített.

S aztán egy sor önmegerősítést szolgáló esemény. Tanárom szakinspekciója életem egyik nagy élménye. Az öregúr egy remek ember. Tanítványa voltam az egyetemen. De ez kevés ahhoz, hogy ismerjen. Volt még utána pár találkozásunk, s a román öregúr nem véletlenül választott, amikor megkapták pártfeladatként a szakinspekciókat. Egy napot volt itt ebből, az éjszakát kivéve a többi időt együtt töltöttük. Nagyon rátapintott arra, hogy mi kell nekem. Olyan jellemzést fogalmazott meg rólam, amitől igazgatónak keresztbe állt a szeme, a füle; s ami jólesett, hogy ezt jelzők nélkül, szuperlatívuszok használata nélkül tette. Egyáltalán nem az érdekelte, hogy a formalitások szintjén mi az, amit teszek, hanem ilyesmikről beszéltünk, hogy mi a magyar értelmiség szerepe, viszonyulása bizonyos dolgokhoz (az ő anyanyelve román!); hogyan látom a további sorsunkat, egyáltalán, miként élem meg a magányt, azt az egyedüllétet, amit az itteni környezetem rám kényszerít stb. Nagyon sokat jelentett ennek az embernek az őszinte megnyilvánulása. Tudtam, hogy egyike azon egyetemi tanárainknak, akit a közös létünk érdekel, de hogy saját kollégáihoz is ilyen kritikusként viszonyul, nem tudtam. Lehet, hogy kissé elfogult vagyok pillanatnyilag, de érthető (nem?). Aluást igényes embernek tudja mindenki. S nekem csak annyit mondott, hogy tudja, hogy formalitás az egész ellenőrzés, de most az egyszer, hosszú idő óta, nyugodt lelkiismerettel írja a tízest a jegyzőkönyv alá. De nem ez volt a fontos, hanem az, hogy éreztem, nem udvariasságból mondja, hogy jól érzi magát a társaságomban, és igazán örvend a találkozásunknak.

75.

Tudod, János, hogy nagy szavakat használjak, a természethez való aktív kapcsolódás egy olyan harmóniát diktál az emberbe, amit civilizált környezetben

sosem tapasztalsz meg. Az első két nap nem voltunk csak a háziak s én. A hirtelen felmelegedés hatására a szemem láttára borult virágba a meggyfa, nyílt ki a tulipán, hajtott ki a fű, olyan madárhang vett körül, hogy a legszebb zene sem nyújthat annyi örömet. Késő éjszakáig kint dolgoztunk a méhekkal, a kaptárakat elő kellett készíteni. Este kényelmesebb volt körülöttük dolgozni. Az egyik nap arcon csókolott egy méhecske, feldagadt a fél arcom szépen, de még ezt sem tudtam fájdalomnak nevezni. Főlösképpen nem szoktam áradozni, de ez a közvetlenség, ami emberi megnyilvánulásainkra is rákényszerített, szinte észrevétlenül, egy kiegyensúlyozottságot, közvetlenebb, egyszerűbb egymáshoz viszonyulást, nagyfokú kifinomultságot, érzékenységet – nagyon szép volt. Éreztem, hogy a zsigereimet, az érzékszerveimet bizsergeti a napközben fújó szellőcske, ahogy a háziak kisfia mondta, vagy az esti vagy kora reggeli nedvesség. A fákkal, virágokkal, madarakkal, méhekkal ébredni, úgy hiszem, a legszebb szeretkezéssel felér. Csak borvíz van a környéken, édesvízért elég messzire kellett menni, borvízben fürödtünk, mosakodtunk.

Az emberben önkéntelenül felmerül a kérdés, miért nem lehet ezeket az érzéseket állandósítani. Hazafelé jövet rémálmaim voltak. Amíg ott voltam, nem is álmodtam. A vonaton elaludtam, s szörnyű dolgokat produkált a tudatalattim. Nem tudok megbékülni a gondolattal, hogy ha jól belegondolok, épp annyit nyerhettem a könyvekkel, szellemi élményekkel, mint amennyit veszítettem esetleg. Mindenesetre az elkövetkezőkben sokkal tudatosabban kell törekednem arra, hogy a gyerekkorom pozitív élményeit (ami a közvetlen természethez kapcsol) beépítsem a mindennapokba, állandósítsam a mostani létformámba.

76.

Nem tudatosult bennem eddig, hogy hány ember kínlódik amiatt, hogy függőségi viszonyaiból adódóan nem képes önálló személyiséggé alakulni. S ha fel is ismerjük ezeket a gátló tényezőket, képtelenek vagyunk bármit is tenni önmagunk – én így nevezem – újjászületése érdekében. Nagyon jó lenne, ha ezért tehetnénk valamit. Ezért tartom fontosnak a gyerekekkel való foglalkozásaimban azt, hogy mindent, ami bennük van, valamilyen formában, még ha indulati szinten is, de fejezzék ki, mondják ki. De ezt meg kell tanítani: az önkifejezés nem olyan egyszerű dolog. Az irodalom is erre jó: bizonyos analóg helyzetekkel való azonosulás, ami elvezet az önmegfogalmazáshoz. Ezért szeretjük ezt vagy azt az írást, ezért az ember csak azzal képes azonosulni, ami hozzá hasonló, vagy megközelítőleg az. Most olvasom Montesquieu-t. Meglep, mily könnyedén magamévá tudok tenni egy nagyon távoli világot. A mai jogi-gazdasági értekezéseket nem értem. Pedig az a világ sem volt egyszerűbb, mint a mai.

77.

Azt hittem, a kezem majd nem engedelmeskedik egy ilyen finom szerszámnak, mint amilyen a toll. A meszelő, a kapu után valóban nagyon finom eszköz. Hullára fászsztom magam fizikailag, amíg össze nem hullok – ez a legújabb elha-

tározásom. Nem engedek egy fikarcnyi energiát sem fölöslegesen hevenyészni, hisz ez az energia az ördög az emberben. Minden hétvégén alaposan részt vállalak abból a munkából, ami tudom, rendkívül jót szolgál. Most például a módszertani ülésre sem mentem el, egy kb. tízezer lejes munkát végeztem el az egyik barátommal: négy szobát kimeszeltünk, az ablakokat lefestettük. Hihetetlen, micsoda energiakészlete van az embernek, s ami még csodálatosabb, rengeteg dologhoz értek, amit eddig nem próbáltam ki. S mindehhez add hozzá azt, hogy egyszerűen a munkabírásom, a munkakedvem még három emberben mozgósít meglepő életkedvet. Nem túlzok, huszonnégy órán keresztül dolgoztunk, kisebb megszakításokkal, amíg ettünk, kávéztunk, vagy egyszerűen megpihentünk. Igaz, utána a fáradtság miatt nem tudtunk aludni, de remek érzés ez az izommunka. S közben megtanultam az Este a székelyeknél s még két, nem közismert népdalt. Én ugyanennyit tanítottam meg. Ma is kemény nyolc órát ledolgoztunk, plusz két és fél óra vonatozás. Nem mondom, hogy nem vagyok fáradt – de honnan ennyi erő az emberben? S közben kiolvastam Mircea Eliade *A szent és a profán* című könyvét – sokkal gyorsabban olvastam, mint máskor. Talán ez az egyetlen útja-módja a regenerálódásnak. Így ünnepeltem a születésnapomat.

78.

A népszolgálat erkölcsi elkötelezése annyira belterjessé tárgyiasult.

Erdéllyel kapott új nemzeti erőforrásokat.

Ha nem akarlak már nézni... légy buta nő vagy császár (Eugen Jebeleanu)

„A kisebbségi lét nemcsak messianisztikus túlkompenzátság lehet, de a provincializmus csapdája és kerítője is.” (Fábry Zoltán – Stósz)

79.

Holnap, majd holnap elmúlik minden – a ma varázsa is. Már dühöngeni sem tudok. Még az sem bosszant, hogy a „személyes varázsom” is megszűnt. Lidércnyomások álmaim vannak. Jó csemege lenne egy pszichiáternek: koporsóba zárt, haldokló gyerek. Könyörgésem, siráimaim eredménytelenek. Kötéllel átkötik a koporsót. Lábammal valahogy rést nyitok rajta, hogy megmentsem a gyereket. A lábamon végigömlik a testből a szájon keresztül felszakadó meleg vér.

Mintha én, csak én lennék a hibás azért, hogy gyerekeinktől már az álmokat is elrabolják. Az elmúlt héten már kétszer a kétségbeesés transz állapotában jöttem ki óráról. Szörnyű érzés, amikor az egyenruha számonkérések a gyerek ocsmányul a szemedbe vigyorog s kijelenti, hogy az egyenruháját kinőtte, s abból az 500 lejből, amit az apja keres, nem jut új egyenruhára. Vagy amikor vigyorog, ha négyest akarsz a naplóba írni; a tanárnő adna inkább villanyt, mint négyest. Tehetetlen vagy. Hogy fogj neki a magyarázkodásnak, hogy mondd annak a gyerekeknek, hogy ha már ebbe az állapotba kerültünk, nem kell feltétlenül állati mivoltunkkal ágálni. Az őszinte gyereki szó őszintesége ingerel téged is, de ezzel még minden marad a régi. Szép lassan oda jutok, hogy hazudjak a kölyköknek – a ki nem mondott szavakon keresztül. A kis kölykökben van lázadás – s nem

ok nélkül. Hogy nézzek velük szembe, amikor engem gyávának, tehetetlennek látnak? Remélem, érti, uram! Primitívek, hülyék az érveléseim, amikor ezek a gyerekek számon kérik tőlem a mindennapjaik nyomorúságát.

80.

Ó, szegény fejem! Újra világvége hangulatba keveredtem. Nehéz megmagyaráznom ezt magamnak – és másoknak. Ezek azok a mélypontok, amikre nincsenek visszajelzéseim, hogy mások érzéseivel egybecsengenek-e vagy sem. Forr, fortyog ott alul, legbelül – a felszínen nem látszik semmi. Önmagammal sem vagyok tisztában. Ez zár ki a világból s a világot önmagamból. A cselekvéstől való megfosztottság érzetét hordozza magában az ember.

Új dolgokat nem mondtam. Otthon majd előveszem Józsa Attilát, s megerősítem önmagam...

81.

Hű, de rettenetes hideg járta át csontjaimat, s most próbálom „kiengesztelni” őket, de dermedtségük úgy látszik, nem csak a szélről van. Most is előttem a könnyes szem, a kétségbeesett, rágalmazó, ölni képes asszony. Hova jutottunk! Egy öl szalmaért képes lett volna a szemünket kikaparni. Micsoda furcsa képzeleti lehetnek egy asszonynak erről a világról. Mi vagyunk a tsz-esek sztrájkját megtörők. Tehát jogos az irántunk érzett gyűlölete. Maga sem tudja, miért, de ránk haragszik. Egy szalmaláng – a felnyalábolt szalma, ami az ő keserves munkájának eredménye és jutalma volt, és máris kitör a tűzvész. Mint egy megveszekedett kutya, rohant felém: – Maga csak álljon a gyerekek mellé! Nem látja, mit csinálnak? Hogy merészelnek hozzányúlni ahhoz a szalmához, amit mi gyűjtöttünk, a főmérnök engedélyével? – Pont a főmérnök parancsára tesszük mi is, amit teszünk. Betakarjuk a pityókát, hogy ne fagyjon meg az éjszaka. – Maguk gazemberek, maguk tekergők! Összemocskolják az ember becsületes munkáját! – De asszonyom, rám ne kiabáljon, én hibás nem vagyok. Menjen a főmérnökhöz, ő talán segít. – De maguk semmirekellők! Azt sem tudják, milyen világon élnek. Bezzeg tudják kötelezni a gyerekeket, hogy iskolába járjanak, csak azért, hogy maguknak állásuk legyen. Maga csak fogja be a száját. Azt a gyereket én etetem, én veszek ruhát, cipőt neki. Azt csinállok vele, amit épp akarok. Maguk soha nem értik meg a szegény embert! Majd megmutatom én! Nyúljon csak valamelyik ehhez a szalmához, letöröm a kezét. Maguk munkakerülők, gazemberek!

Ordított, ahogy a torkán kifért. Nem hagyta magát. Minden baj okát bennünk látta. Bennünk, az iskolában. Bezzeg azt nem vesszük észre, hogy az éjjeliőr hova dugta a szalmabálát, ott van az egy távolabbi nagy boglya alatt. Meg hogy itt mindenki lopásból él, mi meg pont a becsületes munkát mocskoljuk be. Már azért is mi voltunk a hibásak, hogy egy szalmaszál érőt nem fizet nekik a kollektív, az állatai meg éhen döglenek, mert kiszáradt a legelő a nyáron. Szörnyű, mennyi nyomorúság okozói lettünk hirtelenjében. A végén azt hittem, hogy gutaütést kap a szerencsétlen.

Vajon mi sejlik e magatartás mögött, kedves uram? Kétségbeesése mögött mi mindent hordozhat magában? Benne volt mindebben, hogy elveszítették bizalmukat az emberek a tanárokból is? Akiket eddig még többé-kevésbé becsületeseknek, tisztességeseknek tartottak? S valóban terhel-e minket felelősség azért a nyomorúságért, amiben vannak, illetve vagyunk? Vajon igaza volt ennek a nem is tipikus falusi asszonnak, akiről el tudom képzelni, hogy valahol a tejporgyárban is dolgozik. Amikor mezőre jártodban csak panaszkodó emberekkel találkozol, akik nem kapták ki már egy éve a jussukat, vagy akik lopni kényszerülnek azért, hogy megélhessenek, vagy olyanokkal, akik már több mint egy hete nem kaptak „kenyérrációt”, „rációs kenyeret”, vagy akiket kegyetlenül becsaptak, mert a kollektív nem tartja be a szerződést, felső utasításra, s a 9 százalék helyett csak 2,4 százalékot akar adni a részben felvállalt pityókáért, s ugyanakkor belebotlasz az italtól bűzlő főnökökbe, úton-útfélen, akik újra csak panaszkodnak – nem lehet nem gondolkodni ezeken a dolgokon. Ezek a becsapott emberek megtagadták, hogy kiszedjék a pityókát. Gyerekeik addig nem mennek iskolába, amíg nem hozzák a kenyeret. A milícia hajkurássza az embereket, hogy a szerződés értelmében muszáj kimenniük a mezőre, s betakarítani a pityókát. S mi van? Kivisznek minket, az iskola diákjait – igaz, a kollektív ráfizet, de kiszedetik velünk a pityókát. Maholnap hóban kell majd kapingálni, hogy kiszedhessük. Lehet ezen a helyzeten változtatni? Vagy minden így folytatódik, anélkül, hogy valamit tenni tudnánk?

Pár óra múlva:

Közben tőrös puliszkát főztem s ettem, illetve ettünk. Kellemes társaság, minden kategória képviseltette magát: a távozni készülő, a már távozottak, az itt maradt pesszimisták s az itt maradt optimisták. Hogy én melyik kategóriához tartozom? Hát... Én voltam a házigazda. Itthon éreztem magam. Sem pesszimista, sem optimista nem vagyok. Vagyok.

82.

Benépesült táj
balladamondó asszonyok
folklór – összetartozás, emberek szorosan egymás mellett
mélyről fakadó

83.

Kedves János, szorítsa jó erősen a kezem. Hátha sikerül átvergődnöm ezen a hamis teóriákkal teletűzdelt korszakomon. Hiába teszem, amit „tenni kell”, egyszer csak lelepleződik, hogy már nemcsak teóriáim hamisak, hanem cselekedeteim is. Mindjárt az érzéseimben, érzelmeimben is kételkedni kezdek, de talán így van rendjén. Nem adatik megfelelő keret arra, hogy a legbensőbb ösztöneim ösztönzéseire figyeljek ebben a kulturáltnak nevezett, kultúra nélküli világban. Tudja, mintha egy sötét, mély árokban tapogatóznék. Keresek valami kiutat, de nem találok. Hamarosan meg kell fogalmaznom azt, amit soha nem mertem

kimondani, mert megtapasztalás nélkül nem mertem azonosulni nagy életbölcse-
lőink gondolataival. Kedves kis világ ez, amit mi élünk! Erről már írtam, sírtam,
sőt újdonság szintjén sem hat. Élni szeretném ezt az életet, de nem tézisek, teóriák
szintjén, s borzalmas, hogy még csak a nyomorúságot sem lehet teljes mélysé-
gében itt megélni. Ennek sincsenek keretei, mert a szocializmus nem tűri, nem
tűrheti, hogy nyomorgói legyenek. Tudja, milyen érzés, amikor lóg a kötél a feje
fölött, és közben nagy jelszavak hangoztatásával belső önmegdicsőüléssé avatják
a halált? Halál egyféle van. – Na, kb. így néz ki a mi haldoklásunk. Hogy miért
kell mindenért szenvednünk, nem tudom.

Újra elkap a gépszíj. Remélem, mire „A bádogdob” végére érek, Babits iroda-
lomtörténetét átnyálazom, addig kultúrélményeim felmagasztosító hatása alatt,
jól kiképzett áldozati rohamosztagosként egész jól megállom a helyem a Don-
kanyarban, vagy mondjuk a Duna-csatornánál.

Átutaztam egyet a múlt hétvégén Nyugatra. No, nem tovább, mint a mi T-nk.
Micsoda világot láttam ott! Abban biztos benne van minden, ami egyszer a mi
társadalmunkat jellemzi. Abszolút minden. Csak pár pillanattfelvétel: egy új
negyed egyik tömbházának egyik lakása, ahol egy fiatal házaspár kezd új életet.
A szülők egy másik külvárosi negyedben saját házukban laknak; vegyes házasa-
ság, a két édesgyerek csak románul tud, és a családban is csak így beszélnek.
Viszonylag jó módon élnek (állás, kocsis, szép nagy kert). Nem mondom tovább,
túl friss még a hatás, nem tudnám érzélgősség nélkül leírni. Ők többé-kevésbé
elégedetten élnek... A gyerekek a nagyanyjuknál nevelkednek. A többit már ki
lehet számítani, a kölykök románul beszélnek, sajnos román óvodába fognak
járni (másra nincs lehetőség). Mintha szembeköptek volna, mintha megszakadt
volna bennem valami. A szülők, a barátaim, az asszony és a férfi is, magyarok...

Mit mondhatok még? Járok iskolába, van egy új tanítványom itthon, akit
román nyelvre oktatok. S talán a közeljövőben, ha férjhez megyek, kisegereket
szülök – tízet egy rakásra. S még mit csinálók? Talán vízibolhákat fogok majd
beedzeni fogvicsorgatásra s fejjállásra.

84.

Szobrok szeme [cetlifogalmazvány, korai változat]

És jön az új nemzedék – vele egy új szobornemzedék. Keresi a maga helyét.
Helyet követel a nap alatt – minél közelebb a Naphoz. Mindenki a Nap közelé-
be kívánczik, minél több fényhez akar jutni. Az öreg szobrok csak nézik őket.
Bronzos bőruk egyre sötétül, fekete tekintetük azonban nem veszít élességéből.
Csak nézik, egyre nézik, hogy mit csinálnak azok a bolond fiatalok. Meg hogy
milyen új népek jönnek. Kik azok, akik ott alant sűrögnek-forognak, befészkelik
magukat a városba, hogy majd ők is szobrot állítsanak? Ott lent pedig egyre töb-
ben sűrögnek, forog a szerencsekerék. Felkapja néha a szobrokat is, ha nem elég
szilárdan alapozták őket. Boldog, öreg szobrok, akik állják még a szelet, akiket
nem tud megérinteni a lenti sokadalom nyűsletése, hétköznapi káromkodása.
Még a bronzkarjukat sem mozdítták, hogy odacsördítsenek a hangoskodók közé.

Boldog öreg szobrok? Ki tudja...

Kedves János! Minden túlzás nélkül merem állítani, hogy a mindennapos anyagi gondok szép lassan felemésztenek, s már nagyon félős, hogy csupán egy csoda folytán szabadulhatok meg tőlük. Megalázó, szörnyen megalázó, mert úgy érzem, minden energiámat munkába öltöm. Nyilván a tartalékaim is, amelyeket éjszakánként önemésztésre költök, elhasználnódnak, kimerülök, s már ámitgatásra sem jut erőmből. Topogok egy helyben. Egyszerű az alapállás: a fizetésemből képtelen vagyok még a létminimum szintjén is állni a kiadásaimat. Ez határozza meg alaphangulatomat, s ebből adódik a többi. Mindent hamisnak érzek, amit teszek, semmiben sem lelem örömet, érdektől irányítotttnak tűnik minden. Nyilván gyengeségnek, gyávaságnak fogható fel mindez. Lehetséges, hogy az is valójában, mert ha tűröm az állapotomat, amibe belesodor ez a nagy áram, akkor megérdemlem a sorsomat.

Nem érzem a helyzetemet különösebbnek, sajátosnak. Sokan megélik ugyanezt. Annyiban vagyok sajátos, hogy néha meg is tudom fogalmazni, tehát tudatosítom azt, amiben vagyok. Várhatok-e valaha is teljeset, vagy legalábbis teljesebbet ettől az élettől? Mindenesetre képtelenségnek érzem, hogy pár évet, évtizedet esetleg még kibírjak ebben az anyagi, lelki, szellemi nyomorban, amiben vagyunk. A lehetőségeim, nem az önnön hibáim miatt, korlátozottak. De hogy még az adott lehetőségek között sem próbálhatom ki az erőmet, az szörnyen hat.

Ma megpróbáltam fellazulni, megszabadulni nyomasztó érzéseimtől. Hogyan? Hát úgy, hogy a legmeghittebb baráti körömben próbáltam hangot adni saját véleményemnek, a bennünk, velünk, körülöttünk lezajló eseményeknek. S rettenetes érzés, amikor látod, hogy nagyon mélyen egyetértenek veled, de teljes azonosulást képtelenek vállalni, mert mindenkinek megvan a saját kis ugródeszkája, amivel fel tudja szabadítani magát a felelősségvállalás kockázata alól. Szörnyű ismerős ez a játszott darab... Tudod, hogy milyen furcsa deformációkat fedezek fel magamon? Az engem ért sérelmeket teljesen ártatlan embereken torolom meg. Ugye, milyen ronda dolog ez? Te szembeköpsz, de nem merek visszaköpní rád, és egy harmadik személy szenved az adott helyzetben. Mi ez? Mi kényszerít ilyesmire? Köpedelem. Holnap megutálom magam ezért.

Fanni hátramaradt írásaiból (1794), 12. fejezet:

„Szükséges az embernek az ember. Ki rontja össze azt a hatalmas kívánczóságot, hogy egynemű valóságokkal élhessünk? Ez a kőszirt visszhangzja panaszaimat, de nem érti, az estvéli szél széjjelhordja szárnyain sohajtásimat, de nem érzi, az én lelkem atyafias lélek után vágyódik, szívem keres véle egyező szívét...”

Ó, mind ily fagyos és gyémántszívűek-e az emberek?... Hol az a szerető teremtés, amelyhez mindig közelebb és közelebb szorulhatnék, amely mégis szívesebben reám hallgatna, mint mások, és ó – amely mégis sokban jobban megértene, mint ezek, amely követné érzésimet, és elfogadná, és amely minden mások felett énhozzám, és csak énhozzám, és őhozzá én lennék kapcsolva?...”

Jó, a cenzúrán átmentek előző leveleim – habár az az érzésem, hogy ismétlem önmagam. Ne végy mindig komolyan. Öniróniával szeretnék viszonyulni önmaghoz.

Ma levélíró hangulatom van. A múlt hét végén újra megszőktem a világ borzalmai elől – s tényleg borzalmak. A tizenkettedikeseinket elkapták az utcán az este, tizenöt srácot, akik az éneklésből tértek haza, s a ballagás előnapján elverték őket a „hivatalosak”. Nem elég, hogy letiltották a kicsengetési kártyát, a szerenádozást – amit mégiscsak vállaltak a diákjaink –, másnap a rendőrséget járta a társaság s a rendőrség az iskolát. Aztán az osztályfőnöki órán is részt vettek a drágák, feladván „az utolsó kenetet” a diákjainknak. Megtanították a tanároknak, hogyan kell fellépni, hogy a „jó nevelés” hatásos is legyen. Nem kell folytatnom: hulla hangulatú ballagás, pocsek hangulat az egész iskolában. Közben a városi párttitkárunk egy kiértékelő gyűlésen, amelyen az összes iskolaigazgató részt vett, kijelentette: Nincs bankett, nincs éneklés, nincs mulatozás, nincs kirándulás. Rend, fegyelem, pontosság kell, mint a katonaságnál; és munka, munka, munka. Ezt kéri a párt. És képéből kikelve ordítja: tudják ők, hogy mire jók ezek. (Mire jók ezek? Sértó nótázás, mert képzeled, mit énekeltek... Gyülekezés, ahol az emberek indulatai felszínre kerülhetnek. – Állítólag Udvarhelyen nagyon feszült a helyzet. Ezt egy román mondta.)

Most már nagyon határozottan tudom, hogy kilépek a tanügyből. Nem tudom vállalni ezt a terrort, amit velünk szemben gyakorolnak. És tehetetlen vagyok. A lelkiismeretem nem bírja meg. Tudom, ez nem megoldás, hogy onnan, ahol a nehezét kell vállalni, lelépünk, kilépünk a játékból. De nem találok más megoldást. Hogy mit kezdek ezután? Nem tudom.

Úgy tűnik, hogy nagyon szubjektív okokat sorolhatnék fel arra, hogy miért hagynám ott a tanügyet – de valójában nem azok. Mondhatnám, hogy ilyen okok miatt mindenkinek ott kéne hagynia a pedagógusi munkát. S akkor? Semmi probléma, tíz kerül egy helyett, s a céljukat elérték azok, akik csak erre várnak. Ez így igaz... De úgy hiszem, inkább visszamegyek falura tanítani. Hogy ott megtalálnám számításaimat? Szerintem muszáj lenne felkarolnunk az elemi iskolákat. Maholnap ott tartunk, hogy magyar elemiben nincsenek tanítóink. Az óvónőink a peda liciből olyan tudást hoznak és sajátíttatnak el gyerekeinkkel, hogy a székely öl meg egy-egy óvodai, iskolai ünnepélyen. Azonkívül, hogy a székely ruhát feladatják a gyerekekre, más semmit sem tudnak adni a gyerekeknek. Még van egy-kettő az idősebb generációból, de az újak katasztrofálisak. A képzőket nem lenne szabad elhanyagolni. Aknamunka folyik ott, s ennek csúnya következményei lesznek.

Valamelyik nap végighallgattam az egyik magyartanár nő szövegét. Neked könnyű, mondta a vitapartnerének, mert olyan szakot választottál, amivel meg alapoztad a jövődet – mármint a román szakkal –, de ki gondolta volna '56-ban, hogy én a magyar szakkal ide jutok, hogy nem lesz katedrám. Valaki segít abban, hogy ez a bizonytalanságom megszűnjön? Akkor miért vállaljam az irodalmi folyóiratok terjesztését? – Nem mertem beleszólni a vitába. A kedves kolléganő mégis felém fordult, adott pillanatban én lettem a vádlott, mert alkalomadtán vállalom az irodalomtanárok szerepét.

88.

Kedves János, hallgass egy kis beszámolót szellemi kultúránkat istápoló tevékenységről. Találkoztam egy nemrég megismert kedves kolléganővel. Kedves lány, gyűlés után együtt töltöttünk pár órát. Olvastam az *Utunkban* megjelent verseit. Nem tetszenek különösebben érdekeseknek. 1. Ha vers, akkor legyen vers; 2. ha líraiság nincs benne, akkor filozofikusnak kéne lennie, de ehhez túl felszínesek az élményalapok. Persze tisztáznom kellene, mit nevezek lírainak meg filozofikusnak. Azt, ami hiányzik ezekből a versekből. Nem vagyok hivatásos kritikus, az én mértékem az ösztöneimre alapszik. Ha elolvasok egy verset, s a hangulata belém hatol, megmarad. Ezek a versek nem maradtak meg bennem, pedig sokszor elolvastam őket. Ettől függetlenül lehet, nincs igazam. Lehet, hogy formai eszköztára nincs a lánynak az önkifejezésre, s idővel kialakul.

89.

Kedves Uram! Mondja, meddig fokozódhat a feszültség az emberben? Mikor pattanhat el a húr? Tudja, nem Ön az egyetlen, aki provokálónak tart. Nagyon csúnyán a szemem közé köptek. Nem tudom, mivel váltom ki ezt az érzést az emberekben. Cigány temperamentumommal ez egész jól megfér. Csak arra vagyok kíváncsi, hogy a fenébe nem tudom már saját érdekemben felhasználni ezt a nagyszerű „képességet”.

Az elzárkózás sem old meg semmit. Érzem, szellemi impotencia kezd eluralkodni rajtam, sok fölösleges dolgot csinálok. Keveset teniszezem. No, de hamarosan átállok egy újabb rendszerre. Mikor már kezd körvonalazódni bennem, hogy mit kell tennem, akkor minden összekuszálódik, mert nincs kivel alaposan megtárgyaljam. Az az érzésem, egész életemben fölösleges dolgokat csináltam. Mi adja ezt az érzést? Hát az, hogy nincsenek stabil értékeim, amihez ragaszkodom. Ma este rittyentettem az egyik végzős osztály osztályfőnökének a kérésére egy búcsúszöveget. Micsoda hülyeség! Magamban alig tudom a lelket tartani, s akkor másokban tápláljam a reményt, a kitartást! Micsoda paradoxonok sorozatát éljük át! Harmadik napja főtt étel nem járt a számban. Ma végre rávettem magam, hogy valamit főzzek. Egyetlen dolog, amit ki tudtam passzírozni a tartalékaimból: krumplogulyás – nyilván hús nélkül. Pár napig 1 lej 75 banim volt, amiből abszolút semmit sem lehet venni, de ha akarnék is, nincs mit. A kantinra befizethetnék, de amióta nem eszem az étkezdei ételt, az allergiás kiütéseim eltűntek.

Muszáj valakinek elmondanom. Érzem, megzavarodok néha, habár leszoktam a fölösleges háborgásokról. Úgy érzem, mintha kiléptem volna az életből. Gyűlölöm ezt az életet. Nagyon vágyom valami emberségesebb állapotra.

90.

Még mit mondjak? Nekem ne mondja senki, hogy ezt határozott állásfoglalás nélkül látjuk, tudjuk, túrjuk. De meddig? S azt sem tudom, hogy én például miért nem köpöm szembe azt a párttitkárt. Kintről kiabálhatnak, ha itt nincs egy erős ellenállás. Kívülről rosszul látják. Politikai érdekek diktálta kiabálásról van szó –

mondhatják. Mi, akik benne vagyunk, mi hogyan látjuk, mi a véleményünk? Nem hallgat meg senki, elhallgattatnak, mielőtt szót kérnénk. Valamit csak kéne már tenni, az istenért. Nem látok a paravánok mögé. Nem vagyunk képesek egységesen fellépni valami ellen, mert félünk. Még mi veszítenivalónk van? Mivel tudnak így sakkban tartani?

Hányingerem van. Ma nem ettem csak két szelet vajás kenyeret, s elszívtam majdnem két csomag bűdös szivart. Ezek után már nem küldhetem el leveletem – ezt már nem tűrné meg a cenz-úr, de még a cenz-né sem.

Olyan szépnek tudom álmodni a világot, ha kissé eltávolodom tőle.

Ha az ember nem akar vádlott lenni – akkor vádlóvá lesz. S mikor másokat vádolunk, akkor gyűlölködünk, indulati szinten ítélkezünk, elvakultan cselekszünk, aminek semmi értelme. Olyan szinten szeretném érezni az embereket, mint Dosztojevszkij vagy Thomas Mann, de Németh Lászlót is elfogadnám. Harmincvalahány évesen kevesebbet érzek ki az emberekből, mint tizenévesen. Akkor sokkal könnyebben tudtam megértéssel fordulni társaim felé, talán önmagammal szemben is szigorúbb voltam. Most meg téblábolok, értelmetlenül dühöngök, s ilyen végkövetkeztetésekhez jutok: az ember képtelen másoknak a lényegét megismerni. Csak azt vagyunk képesek megismerni, ami bennünk van, amit mások személye bennünk kivált, s eszerint építjük ki mások képét önmagunknak. A legtágabb személyiség a személytelen személyiség, aki éppúgy képes a gyarló embert magában hordozni, megélni, mint a jóságot vagy a rablógyilkost, mint a szentet stb. Ehhez a gondolathoz kapcsolódna az a feltételezésem is, hogy a szeretet sem létezik, csupán saját magatartásunk szeretete, annak szeretete, ahogyan viszonyulunk másokhoz. Tehát nem a másikat szeretjük, hanem azt a magatartást, ahogyan viszonyulunk másokhoz.

91.

Rémriport – Bukarest, 2613 perc

az erkölcsi hullák folyamatosan termelődtek

a néptanító primitívsége, „elvtársi gőgje”

környezettanulmány – palota, kerti beszélgetés

sikertelen telefonhívások

A költészet nem eladó

morbus hungaricus, homo patiens (szenvedő ember)

placebohatás (semmilyen hatóanyagra nem támaszkodik? de igen: a remény a

leghatékonyabb peptideket mozgósítja)

Embert, házat, hazát

Világszerte megszámáltatunk

tiltásból született

92.

1990. február

Látja, jó Uram! Az idők változnak, de az erkölcsök maradnak. Minden megbolydult, s mintha futni látnám gyáván önmagunkat. Ez a világ, a magam kreálta

szép és jó világ kivetett magából mint selejttet. Egy marasztaló szó nincs, s bátorító kéz sincs, ami kinyúlna utánad. Az élet számodra itt megszűnt, a hajszálgöyrek is elszakadnak, s e káoszvilág még azt az elégtételt sem nyújtja számodra, hogy követ dobjon rád, mert menekülsz.

Nagy igényét érzem annak, hogy kimondjak dolgokat, mert a fájdalmat könnyek nem enyhítik már. Milyen elégtételt nyújthat mégis a kimondott szó? Talán a lelkem mélyén kavargó indulatokat semlegesíti, s elhárítja a teljes kiégés, megsemmisülés lehetőségét. Harminchat évet éltem egy fura álomban. Harminchat évet végigkínlódtam lázalmok közepette, hogy az ébredés kegyetlenségeit magamnak, csak magamnak tudjam. Az ébredés mégis szép. Mert való. Az álmaim hazugok voltak, s megcsaltak.

Tisztelt Uram! Furcsa menete ez a történelemnek – s nem hiszek a változásokban. Amióta 180 fokos fordulatot vett a világ, énbennem a menekülés vágya mind nagyobb és nagyobb. Már nem érzem, hogy itt szükség van rám. Már nem érzem, hogy itt tennem kell valamit. Emlékszik arra az interjúvevélre, amit először írt nekem? Azt érdemes lenne publikálni, pár kérdés-válasszal. Hogy mik lennének újabb kérdéseim? Hát először is azok, amiket én ugyan megfogalmaztam, de választ nem kaptam sem Öntől, sem mástól, sem akkor, sem most.

Érdekes módon december 22. előtt hatalmas belső konfliktusok tomboltak bennem – mert az utolsó pillanatokig nem tudtam magamévá tenni a gondolatot, az érzést, hogy „megyek”, s itt hagyom szülőföldemet. Azóta csak a menekülés-vágy tombol bennem. Tudom, érzem – magyarázat nélkül –, hogy mennem kell. Lehetőségem volt, hogy én döntsek, s úgy döntöttem, hogy nem maradok. Ezt tegye hozzá még a kérdéseimhez, s próbálja megválaszolni. Lehetséges, hogy ez már pszichiáter hatáskörébe tartozik?

93.

Előbbi levelemhez mellékelem ez utóbbit, s talán túl sok mondandóm nem akad. Nagyon sok minden megbolydul bennem ezekben a pillanatokban, mert emlékezem. Itthon, a szülői ház lépcsőjén ülök, s emlékeim egy ugyanilyen hangulat körül keringenek. Ezek az emlékek kísértének, s valamilyen formában Ön is belekeveredik e képekbe. Ugyanilyen teleholdas éjszakán írogattam, csak akkor augusztus volt, nem május. Vajon miért volt Ön bizalmatlan hozzám? Vajon miért nem hitt abban, hogy nekem igazi álmaim voltak? Valós volt abbéli reményem, hogy Ön lesz az, aki hitemet, reményeimet megerősíti. Valahol valóságérzésem megcsalt, s most minden olyan furcsán történik velem, bennem, körülöttem. Hamarosan „boldog anya” leszek, s elhitetem magammal, hogy ennek szükségszerűen így kell történnie. Pár nap múlva kezemben a végleges távozásom útlevele, és semmit, abszolút semmit sem érzek. Egy nagy üresség tátong előttem, mögöttem, s kapaszkodnék, de nincs mibe. Ha egy pillanatra is úgy éreztem volna az elmúlt hat hónap alatt, hogy itt rám szükség van, akkor nem választom a magánéletben való eltemetkezést. De sehol semmi. Velem vagy nélkülem a világ kereké ugyanúgy forog tovább. Nem árnám magam. Tudom, sehol sem fogom meglegelni azt, amire számítottam. Sehol sem fogom „értelmes éneket” megvaló-

sítani. Egy viszont biztos: nőnek születtem, s bárhol a világon női mivoltomban kibontakozhatok. Erre, csak erre van szüksége x-nek vagy b-nek vagy akárkinek, minden egyéb fölösleges, csak önbiztatás, csak ének, szellemidézés, ami pillanatokig tart.

Valami nagyon fáj ott legbelül, ami mindenképp fájna. Tudja, az utóbbi hat hét hónapnak ez a leghosszabb szavakban kifejezett énpárlata. Kommunikációs csatornáim a minimálisra csökkentek. Nem keresem az embereket, s érdekes módon ők sem keresnek engem. Ezt én úgy veszem, hogy nem hiányzom. Ha valakinek létszükségletére váltam volna az évek folyamán, akkor biztosan megkeresne. Nem önsajnálás ez, Uram! Inkább ébredés. Mindegyre megrázom kobakom, és igyekszem a felszínen túlmutató dolgokra, eseményekre figyelni. Minél inkább erre koncentrálok, annál inkább eltávolodom a világtól. Magamba fogok bolondulni – szokták mondani. Ne higgye, hogy amikor élettársat, gyereket stb. választottam, nem tudtam, mit választok. De tudtam, s tudom, nem magamat választottam, mert nem az az alkat vagyok, akit egy férj, egy gyerek, egy kertes családi ház valahol a világ valamelyik szegletében kielégít. Majd tenni fogok azért, hogy öngizolásaimat (hamisakat) megtaláljam. De azon túlmenően vajon lesz elég erőm e látszatvilágból megragadni azt, ami igazi, valós, lényegi?

Uram, Ön jól tudja, mi keseríti meg egy ember életét. Uram, Ön jól tudja, hogy micsoda önámításokkal élünk le 60-70 esztendő! Uram, Ön jól tudja, micsoda hazugságokkal csapjuk be magunkat, hogy elviselhetővé tegyük az elviselhetetlent! S azt is tudja, hogy naponta öngyilkosok lehetnénk létünk abszurditásainak szemlélése közben. Mi ad Önnek erőt, hogy mindennek tudatában újra és újra lábra kapjon, és tegye azt, amit tenni KELL? (mondjuk mi)

Eléggé kusza vagyok – de nagyon kiegyensúlyozott. A „kicsinek” csak nem árthatok. S talán boldognak is nevezhetném magam. Végre egy pár pillanat, amikor valaki más gondolkodik helyettem. Tudja meg, nem is rossz érzés – ideig-óráig tűröm is. Aztán meglátjuk, mi lesz.

94.

Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János.

Mondának azért néki: Kicsoda vagy?

Én, János, aki néktek atyátokfia is vagyok...

Tudom a te dolgaiddat és szeretettedet, szolgálatodat és hitedet és tűrésedet, és hogy a te utolsó cselekedeteid többek az elsőknél. De van valami kevés panaszom ellened...

Sok írnivalóm volna, de nem akartam papirossal és tintával...

95.

Kissé higgadtabban így kezdeném:

Tisztelt Uram,

de mostani állapotom (kilenc hónapi terhesség, holnapi utazás, az elmúlt hét „felszámolok mindent magam után” hangulata stb.) csak ennyit engedélyez:

Uram, nem búcsúlevél ez, hanem egy belső szükségletből megszületett levél. Ha több időm lesz, talán átdolgozom számadássá vagy korhangulati tanulmány-nyá, vagy ki tudja, szerelmes esszévé? De így csak egy levél kerekedik ki belőle, amit akkor írok, amikor a szél kint zajong, a földrengést már átéltük, s bent üres a lakás, csak egy alvóalkalmatosságnak nevezhető akármi van, s ott legbelül mocorog egy kis élőlény, meg szeretne születni, s ráparancsolok, hogy még ne, mert pár napot még várni kell, mert át kell lépni a határt, s az új „otthon” legyen majd az otthonod.

Uram! Aki talán közösségi eszményeinek kiteljesedésén, totális megvalósítá-
sán munkálkodik, s emberek százaiért, ezreiért tesz valamit – talán „egyről”
megfeleldez, mert nincs rá ideje. Ne haragudjon, jó Uram! Semmit sem
kérhetek számon másoktól, tudom. Amit teszek, azért csupán én vagyok fele-
lős. Felnőtt vagyok, van buletinem (már nincs). Keserűnek, megkeseredettnek
érezem magam? Nem. Vágyakozónak, igen, annak: a megsemmisülést vágyom,
most, amikor életet szülök. Semmitmondóak a szavaim, mert annyira benne
vagyok egy állapotban, hogy már érzékelni sem tudom, hogy mi történik. Csak
még valamit szerettem volna elmondani, valami még kikívánczik belőlem –
s nem tudok kulturált, szóbeli kifejezést adni ennek. Csak nyögök, sóhajtok,
szitkozódok, jön, hogy ordítsak, s talán ordítok érthetetlen hangon, nyüszítek,
vergődöm, s nincs ember, aki lecsillapítsa lázálmaimból fakadó kínjaimat. Nem
sajnáltni akarom magam. Nincs szükségem szájalomra. Mástól várnám az
önmegváltásomat? Csak az érthetelenség oly nagy, hogy ehhez már egyedül
nem vagyok elég.

Majd írok még, ha kissé berendezkedem.

Üdvözltem.

96.

A kagylóhéjat felnyitni, hogy lássuk, mi is van belül, nyilván sokkal könnyebb,
mint valós véleményt alkotni a minket körülvevő, látszólag önként feltárulkozó,
magukat mutogató emberekről. A külső hasonlóság felfedezése, megragadása
még nem minden. Le kell hát mezteleníteni a formát, ha a lényegre vagyunk
kíváncsiak.

(Ezek egy keramikusi kiállításához kapcsolt mondatok. Hogy mit keresnek itt?
Összeolvasva az előzőekkel, nyilván a blaszfémia határán járunk.)

97.

Szentivánéji álom

az én autonómiám

Kéz(nem)fogás, elő- és utóbeszéd

médiaháború, belénk költözik a tévé

az utca embere

alternatívák felismerése, de a veszélyeké is – értékek elsikkadása, ráébredés új
értékekre

*Üres az őszi éjszaka.
Mindenki bírja egymaga!*

*A fák hidegen, kereken,
a mókus bennük melegen.*

*Én úgy, hogy emlékszem nagyon,
hogy itt fekiúdtél ágyamon.
(Lászlóffy Aladár)*

Fekszik az elmagányosodott ágyon, szemközt vele, a polc fölött egy portré, a polcon apró emléktárgyak, közös utazások tárgyi emlékei közt egy könyv: *Szeretni tehozzád szegődtem*. A könyv belső címlapján saját írásával az ajánlás: „....s ha így történt, jó volna ezt az elszegődést tartani, valóban szeretetben.” Dátum: „1962. dec. 21. (házasságunk kilencedik fordulóján)”.

A kötetcímbé került egy sornál sokkal többet talál keresés közben, a kerek negyven év múltán. A 200 magyar szerelmes vers visszaviszi elsőéves szemináriumi dolgozatához, Balassi Bálinthoz és a pontosan félszázaddal később, 2004 októberében a finnországi egyetemi városban, Jyväskyläben róla tartott előadásához (*Balassi élete Erdélyben*). A két dátum között pedig az újraolvasó, újraélőként, lényegében kifejezhetetlen helyzeteket idéz fel. Hervay Gizi verssorai ma kegyetlenebbek, mint amikor még együtt olvashatta férj és feleség a Mikes Kelemen utca 15.-ben:

*Fehér a magány, mint az ing.
Fehér az ing, fehér a halál.
Csak az él, ki társra talál.*

Régi, megismételhetetlen találkozások, tisztelgésnél többet jelentő látogatások, baráti együttlétek tették élővé, személyessé a verseket; Illyés Gyula, Horváth Imre, Nagy László, Kormos István, Székely János, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos számukra nem csupán neves szereplői voltak a Farkas Árpád összeállította antológiának. Természetesen Szabédi László sem, például a *Csillogj, Margitka* szemrehányó költői vallomásával:

*Miért kívánsz fordított vallomást?
Miért vallatsz, hogy szerettem-e mást
rajtad kívül, s mennyire szerettem,
míg kezéd, birtokul, kezembe vettem?
Ne vallasz, ne gondoltass
a régi szeretőkre;
ami nincs, nem is volt az,
megsemmisült örökre.*

Ahogy József Attila a Berek Kati lemezén, Ady a Latinovitsén – Nagy László egy korabeli Sebő-lemezen, megzenésítve vált sokszor hallgatott, meghallott élményükké:

*Te szivárvány-szemöldökű,
Napvilág lánya, lángölű,
Dárdának gyémánt-köszörű,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

*Te fülemülék pásztora,
Sugarak déli lantosa,
Legelső márvány-palota,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

És tovább (a „Harctéri sebek doktorá”-val), az újraolvasó nemegyszer közvetlen kérésként, reményként hallgathatta:

*Iszonyattól, ha szédülök,
Ha a pimaszság rámdönög,
Önmagammal ha küzködök,
Gyönyörűm, te segíts engem!*

Rá kellene keresnie Erzsébet könyvtárrészében valamelyik saját könyvére, épp Nagy László-sorokkal, kéréssel ajánlotta neki (egyfajta levél a hitveshez?), házasságuk nehezebb pillanatában. Egy (két) hosszú élet során nem mindig sikerül tettekkel bizonyítani a szeretetet. Költők szava néha segít.

99.

Visszatérve a lányregényhez, vagyis az F-levelekhez, János jelenéseivel: 1990 tavaszán befejeződik a történet. Illetve, hogy mi a folytatása, azt az újraolvasónak nincs honnan tudnia. Szociológusnak, pszichológusnak, társadalomtörténésznek ajánlhatná ezt a 20. század végi sors- és korképet; s ha megpróbálnák továbbgondolni egy Erdélyből kitántorgó (?) ifjú tanárnőnek és a bizonyára megszületett gyermekének az életét, netán újabb határátlépésekkel, egyetemista (fiatal értelmiségi?) korban – a legújabb kori magyar história már-már teljességéhez juthatnának közelebb. A többre vagy éppen sokra hivatott levélíró személyiségalkulásának következő évtizedei, a diktatúra és egy „forradalom” utáni időszakban (az otthonról hozott súlyos batyuval) – nem kevésbé tanulságosak lehetnének.

Feltételezésekre azonban nem bocsátkozik a levélolvasó.

100.

Ami megfogható, amit nyomtatott formában dokumentálni lehet: ennek a szabálytalan könyvnek a másik alkotóeleme, a lányregényt széttördelő, valamelyes háttér-információkat adó cetlik sorsa. 1988 szeptemberében, a *Korunk* „Íróasztal”

rovatában jobb híján eltöprengett a szerző azon, hogy nem volna-e érdemes egyszer összerendezni kisebb-nagyobb cédulákra leírt emlékeztetőit, megírandó tanulmányokhoz, kritikákhoz, esszékhez készült jegyzeteit. Nem gondolta akkor komolyan, nem igazán hitte, hogy elkészül valaha is a maga „cetliregénye”. Ám írt egy újabb jegyzetet, *A cetlik sorsa* címmel.

A 100., zárófejezetként következnek hát ez, *A cetlik sorsa*.

Egyszer már bevallottam (nem is olyan régen), hogy irigylem Lászlóffy Aladárt a céduláiért. Bolyaista korunk óta figyelem a mozdulatot, amellyel előhúzza a soros följegyeznivalóhoz elégséges, apróra szabdalt papírmennyiséget, és – akár beszélgetés közben is – rögzíti a hallottakat: egy különös beszédfordulatot, metaforaértékű képet, jó viccet, érdekes történetet. Vagyis megtoldja a véges emlékezetet. „Az nagyon fiatal, aki ezt még nem tudja tapasztalatból” – kezdte a magyarázatot, amikor a feljegyzések verssé, novellává, regénnyé minősülésének technológiájáról faggattam őt. Azóta is töprenghetek a magamra alkalmazandó következtetésen: valóban oly nagyon fiatal volnék, hogy még mindig nem akarom eltanulni ezt a (nyilván nem is oly egyéni) módszert? Mert az más kérdés, hogy a fel-, illetve lejegyzésekből mi lesz, mire futja a tehetségből, a tehetség jellegéből – „nyersanyagra” viszont mindenképpen szükség van. Irodalomtörténeti, művészettörténeti, színháztörténeti munkához vagy (mindközönségesen) soros (napi) kritikáíráshoz készülődve, természetesen én is jegyzetelek; s bármily apró, sajnos egyre kiolvashatatlanabb betűkkel rovom tele a nyomdai hulladéksávokat (a legjobb minőségű papírt), néha notesz vastagságúvá duzzad a jegyzetköteg. Mennyivel egyszerűbb volna – ahogy ezt a bölcsészeknek tanítják – szabályos kartotékrendszert vezetni, kezdettől tudományosan tanulmányozni a tanulmányozandót, majd „dobozolni”, azaz osztályozni, rangsorolni, s a szükséges pillanatban kiemelni a keresett kartonlapot. Vagy legalább füzete(ke)t fölfektetni, fekete vagy piros tussal ráírni a tartalmat...

Mindezen és más, modernebb (számítógépes?) módszereket mellőzve, most már alighanem végérvényesen megmaradtam a cetliknél, az alkalmi, formára (és részben tartalomra) nézve szabálytalan, szinte tárolhatatlan segédeszköznél. Hogy mi lesz ezeknek a cetliknek a sorsa? Az „igaziak” (a nem könyvet előkészítő papírdarabok, olykor bizony telefirkált újságszélek, autóbuszjegyek) jól megérdemelt helyükre, a papírkosárba kerülnek. Némelyikük azonban hetekig-hónapokig megússza a dolgot; a levetett nadrág vagy a kabát zsebében húzódik meg, vagy elbújik valamely rég lejárt noteszben, és amikor váratlanul újra kézbe kerül, meglepő információkkal szolgál. Mert az időtényező (nem feltétlenül a bekövetkező feledés) új dimenzióval ruházza fel a korábban talán érdektelen nevet és telefonszámot, a szerkesztői rutinüzenetet; és elmélkedés, önálló eszmefuttatás tárgya lehet annak a kiderítése, hogyan és miért került egymás mellé két, akkor össze nem tartozó adat. Az ilyenre mondják (körítve hozzá a történetet): kész regény. Régi telefonosnoteszt, pontosabban a családi és baráti üzenetváltásokat slágvortokban rögzítő füzetecskét ma fellapozva, akár azt is mondhatnám: kész regényfolyam.

Cetliregény(ek)? Gyorsan leírom vélt fölfedezésemet, hogy a tudtommal még nem létező irodalomesztétikai tanulmányhivatalban egykor majd bejegyeztessék. Bár lehet, úgy járok ezzel is, mint a „nyitott mű” esztétikájával történt. Hogy tudniillik nem én lettem világhírű, hanem Umberto Eco. Mert hiába közöltem én az *Igaz Szóban*, valamikor a hetvenes évek közepén, egy kis jegyzetet (recenziót), amelyben *Az író mozgó kamerája* címmel Salinger prózája kapcsán a modern műalkotások nyitott szerkezetével példálóztam, Európa s az Újvilág esztétái Eco bejelentését, majd könyvét vették tudomásul. Félek rajta, hogy most is megelőz a jeles olasz professzor. *A rózsza neve* című regénye (középkorkutatásainak nagy hírré jutott, már meg is filmesített „mellékterméke”) mindenesetre a világ számos nyelvén, így magyarul és románul is olvasható, az én megálmodott cetliregényem viszont egyelőre az újságszéleken és télikabát- meg vászon-nadrágzsebekben várja remélt szerzőjét. Vigasztalást különben éppen Umberto Ecónál találtam, a regényéhez írt széljegyzetekben. Ilyen mondatokban: „Mikor a szerző azt mondja, hogy az ihlet elragadtatásában dolgozott, hazudik... A zsenialitás húsz százalék ihlet, nyolcvan százalék izzadság.” Vagy: „Azért írtam a regényt, mert kedvem támadt rá. Azt hiszem, ez elég ok ahhoz, hogy az ember mesélni kezdjen.”

Persze van egy bökkenő. Én nem akarok – mert talán nem is tudok – mesélni. De lehet, hogy ez ma már nem akadály a regényírásnak. Annyiféle regényt írtak már. Csak az utóbbi évtizedekben is. A romantikusan vagy realiztikusan meg fantasztikusan mesélők mellett sokfajta lélektanit, szociografikusát, esszéregényt, család- és termelésit, „a barokk netovábbját”, írói szótár formáját és képeset, dokumentumot és fikciót keverőt, tételeset (igeneket és nemeket mindegyre szembesítő), rövid formában (elbeszélésben, „beszélyben”) nagyregény-lélegzetűt. Népbem-nemzetben és programszerűen (csak) alanyban-állítmányban gondolkodót. Valamennyi fontosabbat műfajilag jellemezni, 20. század végi regényesztétikával kísérletezni – szinte öngyilkos vállalkozás. Novellaelmélettel egy évtizeddel ezelőtt még megpróbálkoztam, könyv is lett belőle (a saját átlagomnál tudományosabban végigvitt cetli-módszerrel), a *Líra és novellától* továbblépni viszont a regényelméletek felé: istenkísértésnek tartanám manapság. (Manapság, amikor némelyik regényt jóformán csak állványon vagy íróasztalnál lehet olvasni, ágyban semmi esetre sem, mert letörik súlya alatt az ember keze.) Talán ebből az esztétikai szédületből támadt az ötletem, hogy tulajdonképpen cetliregényt kellene írni. Hátha akadna, aki megírná aztán ennek a műfajelméleti magyarázatát.

Ha más nem, például én.

Írtam hát ezt, illetve közöltem 1988 őszén. És most, egy többszörösen „konglomerát” (szerkezetű, hangvételi) könyv utolsó lapjaihoz közeledve, újra föltehetném a kérdést: mit is adok a még mindig nagyon remélt olvasó kezébe? Az esztétikai minősítést, besorolást természetesen nem vállalom. De talán valami olyat, ami erre a letűnőben lévő, a kézzel írt és a nyomtatott betűt még valamiképpen megtűrő korra (az én koromra?) jellemző.

Függelék (Irodalom)

Régimódi történet – mondhatja e kötet végére érve az olvasó Szabó Magdával, de még inkább Almási Miklóssal, ha történetesen olvasta a filozófus esztéta új, 2012-ben a pozsonyi Kalligram kiadásában megjelent könyvét. *A szerelem lehetetlensége*: mármint a 21. századból nézve. De az a 47,5 év házasság (válás és újraházasodás nélkül – mert utóbbira is volt példa, mármint ugyanazzal a személlyel, az erdélyi magyar irodalomban s az egyetemes magyarban), az a tartós együttlét, amelyre könyvünk 98. fejezete utal – nagyobbbrészt még a 20. századhoz tartozik. (Gyermekekkel, unokákkal kiteljesedve.)

És a múlt század utolsó előtti évtizedéből maradtak fenn F levelei (János jelenéseivel). Ezeknek sűrűjébe hatolva ugyancsak nem állítható, hogy az egykori levélíró lányt nem érintette meg mélyen az a bizonyos, a világirodalomban annyiszor körüljárt, megörökített érzés. Ha pedig megmaradunk a magyar nyelv, a magyar költészet és próza határain belül, az online változat után elég fellapozni az *Így szerettek ők* című népszerű kiadványt (Corvina, 2012), a Nyáry Krisztián által írt, összeállított magyar irodalmi szerelmeskönyvet, hogy ismert vagy kevésbé ismert történetekben éljük újra főként klasszikusaink ilyen-olyan kalandjait; ezeknek egy részéből – Ady, Juhász Gyula, Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Radnóti a nagy példa – a legszebb szerelmes versek születtek.

Hogyan is szerettek ők? Ahány életből válogatott (egy vagy több motívumot) a költészettantól a kommunikációs tanácsadásig jutott szerző, ugyanannyi vonzó, meglepő, megdöbbentő, taszító változatot tárhat a kíváncsi utókor elé. Talán nem téved, aki azt állítja, hogy a magyar irodalomtörténetben valamilyesen tájékozott is itt-ott új (rész)ismeretekkel ajándékozza meg Nyáry Krisztián ebben az igazán piacosan elegáns könyvben, amely szakít a közvéleménybe besulykolt szép vagy éppen rosszindulatúan torzító mítoszokkal, legyen szó akár Petőfi Sándorról, Madách Imréről, Radnóti Miklósról vagy éppen Pilinszky Jánosról. Így kerül előtérbe (Szendrey Júlia mellett) Prielle Kornélia, Radákovich Mária (Kosztolányi utolsó szerelme), Leni Riefenstahl (Balázs Béla alkotótársa); így kerül érdeklődésünk körébe a harmadik, hosszú házasságában boldog Lesznai Anna; és így válik teljessé Faludy György magánéleti portréja, különböző nemű szeretőkkel, élettársakkal (Eric után Fanni).

Persze, nem minden írói életpályát kell, lehet új fénybe állítani. Alighanem a mi Kós Károlyunk mutatkozik házasesetben, szerelemben-szeretetlenben csúcstartónak, a maga Balázs (ebben a kötetben: Balás) Idájával, szép házasságban töltött 63 évükkel. (Károly bácsi morgós perceire is emlékezhetem a kolozsvári Széchenyi téri tömbházlakás földszintjén, mintha éppen valamit keresett s nem talált volna, ezért hibáztatta Ida nénit; de mi volt ez ahhoz képest, ahogy például – a belvárosi református egyházközség főgondnokaként – szidni tudta a papokat, már a Rákóczi út 42. alatti, végső éveinek otthont adó szobájában...) Benedek Elek a másik család példakép, már-már legenda: Elek apóhoz mindvégig hűséges maradt Fischer Mária, olyannyira, hogy együtt temethették őket, miután a kisbaconi ház ura hetvenévesen lefordult a székről. Egy szabadabbnak, másként

épülőnek gondolt új világ romantikájához (is) kapcsolható Nagy László és Szécsi Margit jóval rövidebb szerelmének kezdete, és ez a kezdet két, szellemiségében, hangvételében egymáshoz közeli nagy költői életműben teljesedett ki.

Az ellenpéldák (?) – a sokféle életrajzi háttér ismeretében mondhatjuk – alighanem számosabbak és látványosabbak. Az *Így szerettek ők* antológia főszerplőjének bizonyára Csinszka nevezhető, Ady után például Babits életének is (rövid időre) részese lett, és aztán több fejezetben találkozunk vele. Török Sophie (Tanner Ilona) Babits Mihály feleségeként ismert, őt viszont Szabó Lőrinc ajánlotta fel („igazolta át”) mesterének. Tamási Áron és az *Énekes madár* Magdójának közös történetéről szól a „Csókol a Mackó Zebulon” című fejezet, kapcsolatuk első válságáról pedig az első bekezdésben az olvasható, hogy Tamási „a hűséget a szülőföldjének tartogatta, nem a nőknek”...

Ez volna tehát a 20. század.

És a 21.?

Almási Miklós – akinek 1974-ben keresett útinaplójára, a *Rezgésszámokra* a 7. fejezetben egy cetlifeljegyzésben említés történik – régebbi és újabb világirodalmi kiindulópontokból közelíti meg azt a kérdést, hogy napjainkban miért lehetetlen már a szerelem. Mert amit ma leírnak, amit szerzőnk maga körül lát, amiről olvas, ami a filmekben megjelenik, az szerinte már nem nevezhető szerelemnek. A Rómeó-variációkon elgondolkodva fejti ki Almási „a szerelmi idő morfológiáját”, a szerelem külön időszámítását, az idő felgyorsulásából következő szokások alakulását, az együttlét hiányát a modern (elektronizált) társadalomban. „Shakespeare kibontja ugyan a pillanatot, de úgy, hogy a látható láthatatlanban történjen” – írja a Rómeó és Júlia-történetről, esszéjét pedig ezekkel a mondatokkal zárja: „Az emlék soha nem a szerelem egésze, hanem csak ezek a boldog (vagy rémes) pillanatok. A normál időn kívüli pillanatok rögzülnek emlékképként. A szerelmi temporalitásnak nincs kontinuum: pontszerű, s így marad meg bennünk. Csak a szerelem tudja ennyire tudatossá tenni a múlt pillanat erejét, ismételhetetlenségének szomorúságát.” Az Almási kifejtette igazság másik, ellentétes oldaláról is beszélhetnénk persze, vitatkozva állításával, abban a biztos tudatban, hogy létezhet, létezett (létezik még?) folyamatként megélt szerelem (a pontszerűségekből épülő láncolat?). Ahogy romantikusan mondják: túl a síron is.

De lépünk tovább Almásival, egészen Sartre-ig és Habermasig: „A lényeg: csak akkor lehetek önmagam tudatos birtokosa (öntudattal bíró lény), ha a másik bennem van. Nem külsőleg kapcsolódom hozzá, a másik nem valahol a társas térben, tőlem idegenül »van«. Hanem bennem, mert így vagyok társas lény. Csak másokban ismerhetem fel, másokban élhetem magam, miközben kézzel-lábbal kapálózom a mások általi kisajátítás ellen (akár társadalmi, akár szerelmi, akár politikai változatban). Az ember paradox lény.”

A képkultúrában bekövetkezett paradigmaváltás „képi kasztrációhoz” vezet, vagyis ahhoz, hogy „elromlott az egész” – véli Almási. „A szerelem (plusz erotika, plusz szexualitás) sajátos én-transzcendencia: ki kell lépniünk önmagunkból, átmerészkedni a másik énjébe (nem csak a testébe), s ez korántsem veszélytelen vállalkozás, főképp akkor, ha az Én nem elég szilárd, s bajok vannak az identitásával. Ugyanakkor közhely, hogy ez a kilépés és átmerészkedés megerősítheti az Én-t, amely épp a Másik segítségével formálódhat »valamivé«, tehát az ön-transzformáció is része a szerelmi élvezetnek. Mivel

ez a játék kétesélyes (macerás és bukni is lehet), ezért úgy tűnik, hogy az ezredvég embere egyre kevésbé vevő erre a kalandra.”

Az erotika banalizálása, az érzelemmentes kapcsolat és az a cybertéri idézet, hogy „a Google a te barátod” – összefügg a titok kérdésével. Almási Miklós könyvének talán ez a legmélyebbre ásó eszmefuttatása: *„...a titok a személyazonosság magva, megkülönböztető vonása. Nélküle nem vagyunk emberek. Identitásunk múlik rajta. Pragmatikus megfontolásokból néha jó megszabadulni bizonyos titkoktól: tiszta lappal kezdeni egy kapcsolatot, meggyónni a közvetlen hozzátartozóknak stb. Viszont: titkaink határozzák meg narratív identitásunkat, ettől vagyunk egyéniségek, a titok nélküli ember üres báb. A két állítás között ellentmondás feszül, ezt ki-ki úgy oldja fel, ahogy tudja. Van, aki élete végéig rejtegeti titkát, van, aki bevallja őket első kedvesének, aztán ráfizet, és soha többé nem adja ki magát senkinek.”*

Noha nem itt zárul *A szerelem lehetetlensége* című könyv – a szerző például „Rendszergyorsulás” címszó alatt bőven fejtegeti korunk emberének már-már végzetesen átalakult életformáját –, alapvető következtetését „A magánszféra gyarmatosítása” című fejezet végén fogalmazza meg. Így: *„Ezt az egészet csak azért meséltem el, hogy világossá váljon: szerelmi életünk is ilyen szintéren játszódik; mindenünket átvilágították, megkettőzték, minden gesztusunkat feljegyezték. A szerelem – még ha nem is tud erről a gyarmatosításról – elsorvad ebben a közegben. Csak a látszat marad: a csevegés, az sms-ezés, a one night stand, a vad erotika stb. De az, ami csak a miénk, amitől egykoron többek lettünk, mára elhomályosult, s lassan eltűnik. Talán már halott. Lehet, hogy maradtam vagyok, de félttem az egyik legfontosabb létdimenziómat. Vagy inkább: siratom.”*

Társulva Almási Miklós „maradiságához”, a féltéshez – a kötete utószavában, „utószó helyett” felcsillanó reménypillanatot idézzük záró motívumként; a tanár által megfigyelt „románc” képével búcsúzzunk a témától: az órán egymás kezét fogva jegyzetelő két fiatallal, akik egymásra nézve távoznak az óráról.

*

(101. + 2., 3., 4...)

Ha pedig ez a Függelék az irodalomról szól, lépünk vissza Petőfihez.

Szabadság, szerelem!

E kettő kell nekem.

Úgy hallottam Kínában (2000-ben), hogy iskoláikban ma is mindenütt tanítják ezt a „régimódi” Petőfi-verset...